



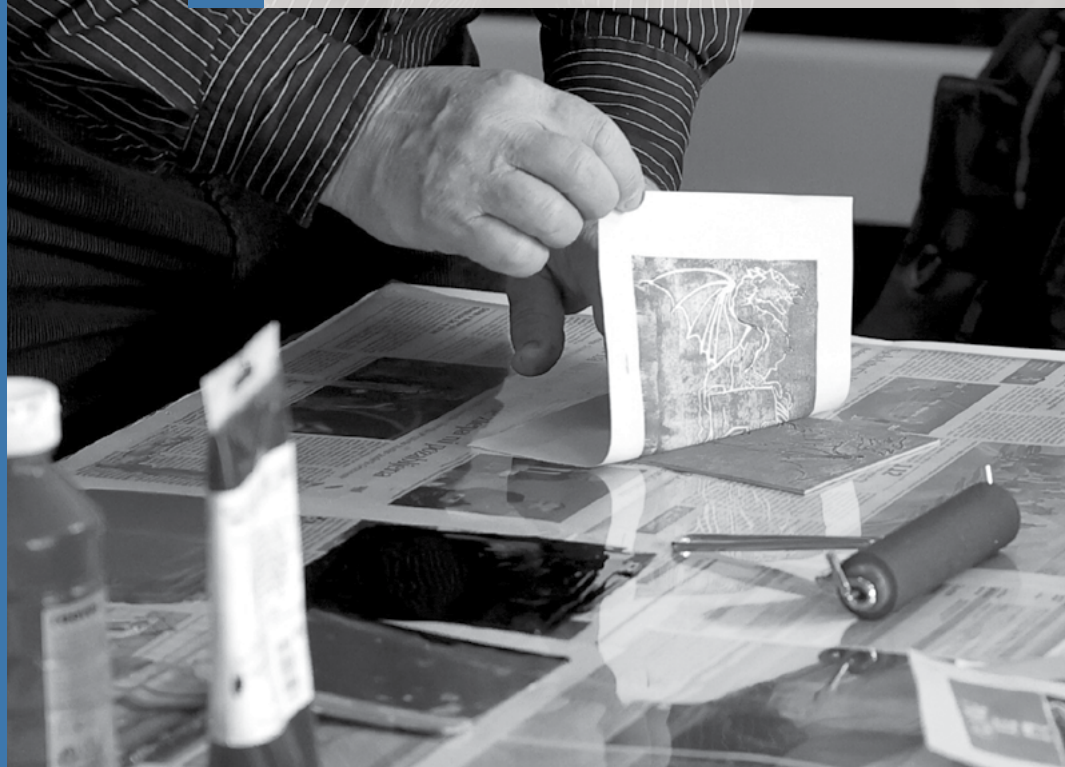
UNIVERZA
V LJUBLJANI

Modra Skupnost starejših
Univerze v Ljubljani
fakulteta

Otto Gerdina

Izzivi dolgožive družbe

Podobe starosti v Sloveniji in svetu



Izzivi dolgožive družbe:
podobe starosti v Sloveniji in svetu

Autor: Otto Gerdina

Recenzentki: Nives Ličen in Mojca Leskovec

Lektor: Tomaž Petek

Slika na naslovnici: Aleš Osvald (STA)

Tehnično urejanje: Urška Gruden in Urša Kapler

Oblikovanje in prelom: Jernej Kejžar

Založila: Založba Univerze v Ljubljani

Za založbo: Gregor Majdič, rektor Univerze v Ljubljani

Izdala: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Za izdajatelja: Mojca Schlamberger Brezar,
dekanja Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Ljubljana, 2025

Publikacija je brezplačna.



To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca (izjema so fotografije). / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographs).

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://ebooks.uni-lj.si/zalozbaul/>

DOI: 10.4312/9789612977597

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili
v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID 264878339

ISBN 978-961-297-759-7 (PDF)

Otto Gerdina

Izzivi dolgožive družbe: podobe starosti v Sloveniji in svetu



Projekt sofinancirata Republika Slovenija, Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in inovacije ter Evropska unija – NextGenerationEU.

Doc. dr. Otto Gerdina je raziskovalec na Fakulteti za družbene vede, sociolog in direktor zavoda OPRO. Na Centru za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij se ukvarja z medijskimi reprezentacijami starosti v slovenskih časopisih pa tudi s starostjo povezanimi javnimi stališči. Pedagoško sodeluje ali je sodeloval pri podiplomskih študijskih predmetih Uvod v sociologijo, Sociologija kulture in umetnosti, Indikatorji družbenega razvoja in blaginje na Fakulteti za družbene vede ter Izobraževanje starejših na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

Od leta 2023 je vodja Sekcije za sociologijo časa, ki deluje pod okriljem Slovenskega sociološkega društva, član odbora Sekcije za sociologijo staranja pri Mednarodnem sociološkem združenju (ISA) in Evropski sociološki zvezi (ESA).

Izsledke raziskovalnega dela redno predstavlja na domačih in tujih konferencah. V okviru mednarodnega omrežja PAAR-net sodeluje pri razvoju participatornih raziskovalnih pristopov, ki vključujejo stare ljudi. V letih 2018–2020 je sodeloval v evropskem omrežju za zmanjševanje socialne izključenosti v starosti ROSEnet in pri ustanovitvi mreže za boj proti revščini EAPN Slovenija.

V okviru zavoda OPRO deluje kot urednik znanstvenih in strokovnih del s področja sociologije staranja ter sodeluje pri raziskovalnih in drugih projektih zavoda, ki imajo cilj izboljšati položaj in razumevanje starih ljudi v družbi. Na temo staranja, starih ljudi in starosti je prav tako objavil več strokovnih in znanstvenih del.

Vsebina

| | |
|------------------|---|
| Predgovor | 9 |
|------------------|---|

| | |
|--------------------------------------|----|
| Prvo poglavje: Starost je ... | 15 |
|--------------------------------------|----|

Zadnje življenjsko obdobje

Subjektivno doživljanje starosti

Čaščenje srednjih let

| | |
|---|----|
| Drugo poglavje: Pogled znanstvenikov | 23 |
|---|----|

Gerontološke teorije

Razprava, podobna nemirom

Napredek, neenakosti in razsvetljeno zorenje v starosti

Ambivalenten značaj starosti

| | |
|--|----|
| Tretje poglavje: Med sočutjem in sovražnostjo | 31 |
|--|----|

Od korzetov in patologije do socialne pomoči in pokojnin

Država blaginje in odnos do starih ljudi

Starost kot privilegij

| | |
|----------------------------------|----|
| Četrto poglavje: Starizem | 39 |
|----------------------------------|----|

Butler pred pol stoletja

Starostni stereotipi

Pojavne oblike

Peto poglavje: Vloga medijev

47

Ne samo poročanje

Komu ali čemu služijo mediji

Oblikovanje javnega mnenja

Sami naj poskrbijo zase

Novinarji in uredniki so navadno srednjih let

Starizem, starostni stereotipi in mediji

Podobe starosti v medijih in njihove posledice

Šesto poglavje:

59

Primer obravnave starosti v časopisu Delo

Čuvaji informacij

Prezrte težave

Vsi v istem košu

Kozmetični popravki brez sistemske strategije

Grožnja normalizacije

Ne dejavno, ampak produktivno staranje

Enačenje in drugačenje

Starost kot odklon od srednjih let

Sami so si krivi

Ne za starost, za celotno življenje gre

Predgovor

Starost je težko definirati. Če želimo vedeti, kaj je starost, moramo vedeti, kdaj se začne. Če odmislimo preprost razmislek, da je starost obdobje, ko se po številu preživetih let približujemo pričakovanemu koncu, je to samo statistika, ki na osebni ravni ne pove veliko, saj so med enako starimi ljudmi lahko izjemno velike razlike. Kljub temu imajo v sodobnih družbah starostne kategorizacije osrednjo vlogo. Pomislimo, koliko pozornosti posvečamo praznovanju in štetju rojstnih dni ali omejevanju državljskih pravic glede na starost (npr. volilne pravice, pravice do vožnje avtomobila, pravice do starostne pokojnine itn.), kako močne so starostne družbene norme, ki nam pravijo, kdaj je nekaj letom primerno (npr. začetek in konec izobraževanja, rojstvo otroka, konec dela) ter koliko pozornosti mediji in politiki posvečajo spreminjajočim se deležem mladih in starih ljudi ter izzivom, ki jih dolgoživa družba prinaša (npr. vzdržnosti pokojninskega in zdravstvenega sistema, staranju delovne sile).

O dolgoživi družbi govorimo, kadar je rodnost nižja od 2,1 otroka na žensko in delež prebivalstva, starejšega od 65 let, presega 14 ali več odstotkov prebivalstva, starejšega od 65 let (van der Steen, 2016). V Sloveniji smo prvo merilo izpolnili že v osemdesetih letih 20. stoletja, drugo pa okoli preloma tisočletja. Za primerjavo, leta 1948 je bilo v Sloveniji 7,3 odstotka prebivalstva starejšega od 65 let, leta 2010 16,5 odstotka, leta 2025 22 odstotkov, do sredine stoletja pa bo delež po projekcijah narasel na približno tretjino. Še hitreje pa se povečujeta delež in število prebivalcev, starih 85 let in več. V Sloveniji jih je bilo leta 1989 0,7 odstotka vsega prebivalstva. Do leta 2009 se je njihovo število več kot podvojilo, po projekcijah pa naj bi se do konca 50. let tega stoletja njihovo število v primerjavi z letom 1989 desetkrat povečalo in bo predstavljalo 7,6 % celotnega prebivalstva.

Gre za izjemno hitro, obsežno in – zgodovinsko gledano – edinstveno spremembo, ki prinaša velike družbene izzive in ima daljnosežne posledice na vse družbene institucije, od družin do izobraževalnega, zdravstvenega in gospodarskega sistema. V preteklosti se je težave, povezane s staranjem prebivalstva, reševalo skozi ustvarjanje in vpeljavo medgeneracijske pogodbe, po kateri je delovna sila skrbela za stare ljudi.

Z izstopanjem velikih povojnih generacij s trga dela in vse poznejšim vstopanjem mladih na trg dela se razmerje med delovnim prebivalstvom in upokojenci močno zmanjšuje. Leta 2010 je za 100 pokojnin v pokojninsko blagajno vplačevalo 154 zavarovancev, leta 2060 pa jih bo plačevalo le še 86 zavarovancev.

Dolgoročne projekcije Evropske komisije kažejo, da bodo javni izdatki za sisteme socialne zaščite v Sloveniji do leta 2060 ob nespremenjenih politikah dosegli četrtno BDP. Izdatki za pokojnine naj bi se v Sloveniji povečali najbolj med vsemi državami EU, kar je posledica zgodnjega upokojevanja v preteklosti in dejstva, da bodo največje generacije zaradi daljše življenjske dobe tudi dlje časa v upokojitvi (UMAR, 2017).

Hitrost in velikost teh sprememb prav mogoče celo napovedujeta prihod nove dobe, v kateri bo treba na najti nov način upravljanja z družbenimi tveganji oziroma na novo oblikovati družbeno pogodbo. Evropska unija v Zeleni knjigi Sveta EU (2005) poudarja štiri ključne izzive dolgožive družbe: zmanjševanje rodnosti, težave pri vključevanju mladih ob hkratnem prehitrem izključevanju srednje generacije s trga dela in naglo naraščanje števila najstarejših starih ljudi ob hkratni nezmožnosti sodobne družine, da bi poskrbela zanje.

Oblikovanje rešitev za te izzive bo močno odvisno od prevladujočih podob starosti, ki ne bodo vplivale le na status, ki ga imajo v družbi stari ljudje, ampak bodo tudi pomembno sooblikovale tip problemov, ki bo prepoznani kot javni problem, njihovo težo in naravo. Če želimo razumeti to obdobje, prepoznati strukturne spremembe, ugotoviti, kako se oblikujejo teženje in obrisi prihajajoče nove dobe, pa tudi napovedati smernice, moramo biti dobro seznanjeni z naravo starosti in starostnih kategorizacij, gerontološkimi teorijami, zgodovino starosti, mehanizmi ustvarjanja in povečevanja starostnih neenakosti, vplivom družbenih podob starosti ter z vlogo medijev, ki jih pomagajo (so)ustvarjati. Pomanjkanje tega znanja lahko okrni našo sposobnost celovitega razumevanja starosti, položaja starih ljudi v sodobni družbi in zamišljanja institucij, ki jih bomo potrebovali za obravnavanje izzivov dolgožive družbe.

V prvem poglavju bomo raziskali kompleksno naravo starosti in njenega definiranja v družbi. Poglobili se bomo v različne pristope k

opredeljevanju starosti. Posebno pozornost bomo namenili problematiki starostnih kategorij, stereotipov in uporabe jezika v povezavi s stariimi ljudmi. Raziskali bomo tudi zgodovinski razvoj odnosa do starosti, od patološkega pogleda v 19. stoletju do vzpostavitve socialnih politik in pokojninskih sistemov v 20. stoletju.

V drugem poglavju bomo raziskali razvoj gerontoloških teorij in njihov vpliv na družbene podobe starosti. Začeli bomo z zgodnjimi teorijami iz 50. in 60. let 20. stoletja, ki so se osredinjale na prilagajanje starosti ter vključevale teorijo družbenega umika in teorije dejavnosti. Nadaljevali bomo s teorijami iz 70. in 80. let, ki so poudarjale družbene in ekonomske vplive na staranje, vključno s teorijo modernizacije in teorijo strukturne odvisnosti. Poglavje bomo sklenili s poznejšimi pristopi iz 90. let, ki so promovirali idejo starostno integrirane družbe in vključevali teorijo o gerotranscendenci. Poglavje bo osvetlilo, kako so te teorije prispevale k oblikovanju ambivalentnega značaja starosti.

V tretjem poglavju bomo predstavili razvoj družbenih podob starosti od obdobja po drugi svetovni vojni do danes. Začeli bomo s prikazom sočutnih starostnih stereotipov, ki so odigrali pomembno vlogo pri razvoju države blaginje in univerzalnega pokojninskega sistema. Nadaljevali bomo z analizo sprememb v dojemanju starosti, ki so jih prinesli razvoj potrošniške kulture, izboljšanje gmotnega položaja starih ljudi in pojav koncepta aktivnega staranja. Posebno pozornost bomo namenili delitvi starosti na tretje in četrto življenjsko obdobje ter posledicam neoliberalizma.

V četrtem poglavju se bomo dotaknili problematike starostne diskriminacije oziroma starizma, ki ga je prvič opredelil Robert N. Butler leta 1969. Spoznali bomo različne definicije starizma ter nadaljevali s preučevanjem starostnih stereotipov in njihovega vpliva na družbeno dojemanje starih ljudi. Posebno pozornost bomo namenili različnim tipom odnosa do starih ljudi. Poglavje bomo sklenili s pregledom pojavnih oblik starizma, vključno z individualnim in institucionalnim ter z namernim in nenamernim starizmom.

V petem poglavju bomo obravnavali vlogo medijev pri oblikovanju družbenih podob starosti in staranja. Raziskali bomo, kako mediji kot ključna

družbena institucija okvirjajo javno razpravo o starosti, širijo starostne stereotipe in vplivajo na družbeno razumevanje staranja. Posebno pozornost bomo namenili vlogi novinarjev in urednikov pri oblikovanju medijskih podob starosti ter problematiki obravnavanja težav starih ljudi, ločeno od drugih starostnih skupin.

V šestem poglavju si bomo pogledali primer konkretne raziskave o podobah starosti v slovenskem časopisu Delo, v katerem se prepletajo teme iz vseh predhodnih poglavij: od tega, kako so stari ljudje predstavljeni, do tega, kako so obravnavane njihove težave. Posebno pozornost bomo namenili konceptu produktivnega staranja in vprašanju, koliko mediji upoštevajo življenjski potek pri obravnavi starosti in staranja. Poglavje bomo sklenili z razmislekom o vlogi medijev pri oblikovanju in ohranjanju starizma v družbi ter možnostmi za bolj uravnoteženo in pravično medijsko poročanje o starosti.

Starost je ...

Zadnje življenjsko obdobje

Če absolutna realnost ne obstaja in se ideja, kaj je realno, oblikuje v družbi, sta tudi odnos do starih ljudi in podoba starosti odvisna od družbenih in kulturnih razmer v določenem zgodovinskem obdobju (de Beauvoir, 2018). A najprej je treba ugotoviti, kdo so stari ljudje, kaj je starost in kdaj se začne. To je bistveno težje, kot se zdi na prvi pogled.

Bralec oziroma bralka si bo verjetno priznal/-a, da se mu ob pojmu starost ta prikaže kot zadnje življenjsko obdobje, ki ga opredeljuje veliko preživetih let. Gre za tako imenovano kronološko starost, ki pa ni nujno skladna z biološkimi, s psihološkimi in z družbenimi elementi starosti. Po javnomnenjskih podatkih iz Evropske družboslovne raziskave v Sloveniji menimo, da ženske dosežejo starost pri 65 letih, moški pa pri 66 letih (Kurdija in drugi, 2021). Kronološka starost je pomembna, hkrati pa zanemarljiva raznolikost med starimi ljudmi in jih opredeljuje samo z eno dimenzijo.

Biomedicina starost razlaga s telesnimi simptomi in navaja točno določljive telesne patologije. Obravnava degeneracijo tkiv in propadanje celic. Biomedicinska in kronološka opredelitev starosti sta enodimenzionalni, saj staranje sočasno poteka telesno, psihološko in družbeno, kar pomeni, da lahko nekoga označimo za starega pri prepoznavi ene značilnosti, čeprav druge temu oporekajo (Ferraro, 2018).

Družba ljudi sili, da se pri določeni starosti ravnajo po vnaprej določenih pravilih. Ta navadno določa tista družbena skupina, ki ima največjo družbeno moč. Evropejci podeljujemo najvišji položaj starim 40, najnižjega starim 20 in 70, ugotavljajo raziskovalci javnega mnenja (Jowell, 2009; Swift, Abrams, Marques, Vauclair, Bratt in Lima, 2018). To pomeni, da presojamo starostne kategorije v razmerju do srednjih let. To bi utegnilo pomeniti, da bi, tudi če bi starostne kategorije ukinili in vzpostavili starostno nevtralno družbo, družbeno življenje še vedno urejali po standardnih pogledih povprečnega pripadnika srednjih let, to je posameznega trgu podrejenega mladega ali starega, ki lahko dela kot odrasel delavec, je potrošnik ali podjetnik oziroma je vključen v ekonomsko in družbeno produktivno dejavnost za odrasle.

V družbah z izrazito delovno etiko presojava starostne kategorije v razmerju do srednjih let.

Čeprav določanje starosti s 65 leti nima ne biološkega ne družbeno enoznačnega pomena in je staristično, saj izenačuje, izključuje in stigmatizira zelo raznoliko družbeno skupino, je ukinitvev starostnih kategorij v starostno nevtralni družbi, ki posameznika obravnava samo po značaju in naravi, zelo tvegana, saj ne upošteva posebnih potreb starih ljudi glede zdravja, dohodka in socialnega varstva, s čimer krni upravičenost socialne države, ki stare varuje (Macnicol, 2015). Uporaba in neuporaba kronološko določenih starostnih kategorij lahko starim ljudem škodujeta, zato je gerontologija posegla po drugačnih opredelitvah starosti.

Subjektivno doživljanje starosti

Nekateri gerontologi menijo, da bi morala biti definicija starosti povezana s posameznikovim doživanjem tega, kako starega se počuti. To je odvisno od občutenja, da smo ista oseba skozi ves življenjski potek, hkrati pa na nas vplivajo spremembe in razvoj. S Heraklitovimi besedami: Človek nikoli ne stopi v isto reko, tako tudi v reko ne stopi isti človek, ampak njemu podoben, ki je nekoliko starejši in za izkušnjo predhodnega vstopa v reko bogatejši. A to spremembo mora človek prepoznati. Zanj se starost začne takrat, ko se vidi kot starega, vendar noben človek ni otok. Pojmovanja o sebi izvirajo tudi iz izjav in zaznave drugih o nas. Stare se bomo začeli čutiti, ko nas bodo drugi tako obravnavali. Navadno ne govorimo o starosti, dokler se znamenja in s starostjo povezane težave pojavljajo občasno in jih zmoremo blažiti, ampak šele, ko težave postanejo težje obvladljive (de Beauvoir, 2018).

Človek nikoli ne stopi v isto reko, tako tudi v reko ne stopi isti človek, ampak njemu podoben, ki je nekoliko starejši in za izkušnjo predhodnega vstopa v reko bogatejši.

Gerontologija ni razvila izrazja, ki bi ločevalo družbene in biološke značilnosti starosti. Čeprav govorimo o s starostjo povezanih spremembah, staranje samo po sebi ni vzrok za te spremembe. Starost ima podobne značilnosti kot čas, čas pa sam po sebi ne povzroča ničesar (Ferraro, 2018).

Tisto, kar povzroča spremembe, ki jih navadno povezujemo s staranjem, so: biološki, nevrološki, kognitivni, družbeni in kulturni procesi. Če bi zaradi označevanja ljudi po številu preživelih let starostne kategorije ukinili, bi morali celotno družbo preurediti – najti bi morali alternativna merila za določanje, kdaj lahko nekdo sede za volan, naroči pivo, podpre kandidata na volitvah in se konec koncev upokoji. Razvrščanje in razmišljanje se zapletata tudi, ker je obdobje, ki ga danes razumemo kot starost, vse daljše. Vanj umeščamo šestdesetletnike, osemdesetletnike in stoletnike, med katerimi pa zevajo velike razlike. Zato gerontologi starost delijo na podkategorije. Pri nas je na primer psiholog in pisatelj Vid Pečjak (2007) uvedel delitev na tiste v poznih srednjih letih, stare med 55 in 64 let; mlajše, stare med 65. in 74. letom; srednje stare med 75. in 84. letom; stare, ki so starejši od 85 let. Tudi znotraj teh manjših razredov pa so lahko neverjetne razlike med posamezniki. Kot bo povedal vsak zdravnik, če ste videli enega osemdesetletnika, ste videli enega osemdesetletnika (Applewhite, 2017). Dodatno težavo predstavlja tudi dejstvo, da staranje poteka na več področjih hkrati, a ne z isto hitrostjo. Tako je povsem mogoče, da ima nekdo pri petdesetih letih srce sedemdesetletnika in nasprotno ali da je ostrina uma nekoga z opešanim telesom večja kot kadar koli prej in nasprotno. Zaradi praktičnosti bo v nadaljevanju rutinsko uporabljana kronološka opredelitev starosti, oznaka starost oziroma stari ljudje pa bo veljala za starejše od 65 let, kar v Sloveniji in večjem delu Evrope velja za prag starostne upokojitve.

Čaščenje srednjih let

Dojemanje staranja kot neugodne in nepovratne spremembe, ki se konča s smrtjo posameznika, ni vrednotno nevtralno. Fizični in psihološki procesi, ki jih povezujemo s starostjo, na primer: počasnost pri gibanju, težave s spominom, počasnejša odzivnost, so neugodni samo v odnosu do prevladujočih družbenih norm in vrednot srednjih let, na primer produktivnosti, neodvisnosti in učinkovitosti. Ker so ljudje na obeh koncih starostnega spektra najmanj ekonomsko produktivni, jim je dodeljen nižji družbeni status (Applewhite, 2017).

Čaščenje srednjih letih zamolči osnovno ranljivost, medsebojno povezanost in odvisnost vsakega človeka, s čimer odriva mlajše in starejše, ki pogosteje potrebujejo pomoč. Stereotipi odvisnosti v pozni starosti se hranijo s fiktivno normo neodvisnosti, ki prikriva odnosni značaj in medsebojno odvisnost vsakega človeka skozi celoten življenjski potek.

Jezik kot način kulturnega izražanja o starih ljudeh ne vpliva le na to, kako jih vidimo, ampak tudi na to, kako jih obravnavajo politike, zakonodaja, katere prakse se vzpostavijo pri zagotavljanju formalne oskrbe in kako stari ljudje doživljajo svet. Čeprav je večina izrazov, ki jih uporabljamo v vsakdanjem besedišču, na prvi pogled nevtralna in prikladna, z njimi pogosto neupravičeno stereotipiziramo stare ali smo do njih celo staristični (Makita, Mas - Bleda, Stuart in Thelwall, 2021), na primer, kadar spregledujemo razlike med njimi, kot so na primer spol, izobrazba ali etnična pripadnost, in jih zreduciramo samo na starost. V nasprotju z rasizmom in s seksizmom, ki sta v drugi polovici dvajsetega stoletja zanetila vplivna družbena gibanja, je starostna diskriminacija v naši kulturi še vedno precej neopažena. Kljub dejstvu, da v Evropi več ljudi izkusi starostno diskriminacijo kot predsodke ter diskriminacijo na podlagi spola, rase in etičnega izvora (Gerdina in Kurdija, 2024; Abrams, Vauclair in Swift, 2011), ga pogosto ne zaznamo tudi zaradi malomarne uporaba jezika.

Oznaka starejši naj bi bila primernejša od oznake stari ljudje, saj prva opozarja, da je starost relativna kategorija in da imajo lahko enako stari ljudje zelo različne značilnosti. Ob starostnih kategorijah opredeljujemo vsa druga življenjska obdobja v odnosu do srednjih let, ki pa so prav tako fleksibilno in nedoločeno obdobje. Posamezniki, ki se približujejo starosti, si na vse pretege prizadevajo, da bi kar se da dolgo ostali na starostno nedoločeni strani teh srednjih let; to je voda na mlin visokokomercializiranemu kompleksu boja proti starosti (Gerdina, 2023b).

V Evropi več ljudi izkusi starostne predsodke in diskriminacijo kot predsodke ter diskriminacijo na podlagi spola, rase in etičnega izvora.

Čeprav se tega ne zaveda, tisti, ki reče, da ni star, ampak da je starejši, sporoča svetu, da ni tako senilen in onemogel kot večina »resnično« starih ljudi. Vpeljava izraza starejši v tem pogledu ne rešuje povezovanja starosti z negativnimi stereotipi, ampak samo zgošča in odriva te stereotype na

vse poznejšo starost. Po drugi strani lahko vpeljavo izraza starejši vidimo kot del poskusa, da bi staranje dojemali kot proces, ki ga lahko nadzorujemo, ne pa kot naraven, univerzalen proces. Implicira uspešno staranje, ki je odgovornost vsakega posameznika, čeprav je posameznikov življenjski slog le redko stvar prostovoljne izbire.

Diskusijska vprašanja

- Katere so prednosti in slabosti različnih definicij starosti (kronološka, biomedicinska, subjektivna)?
- Kritično ovrednotite uporabo izraza »starejši« namesto »stari ljudje«. Katere so potencialne posledice takšne jezikovne izbire za družbeno razumevanje starosti?

Viri za poglobljanje vsebine

Applewhite, A (2017). *Lepota let: manifest proti starizmu*. Nova Gorica: Eno.

Ferraro, K. F. (2018). *The gerontological imagination: An integrative paradigm of aging*. New York: Oxford University Press.

Gerdina, O. (2023). Mehkejša besedišča ali na starosti utemeljena socialna varnost. *Kakovostna starost*, 26(2), 3–12. Dostopno prek <https://www.inst-antonatrstenjaka.si/izdelki/176.pdf>

Toolkit: Gaining Momentum. *A FrameWorks Communications Toolkit*. Dostopno prek <https://www.frameworksinstitute.org/resources/gaining-momentum/#Introduction>

Pogled znanstvenikov

Gerontološke teorije

V grobem lahko razlikujemo zgodnjo, srednjo in pozno fazo znanstvenega pisanja o starosti. Kot zgodnjo fazo lahko razumemo dela, ki so pod vplivom funkcionalizma nastala med štiridesetimi in šestdesetimi leti dvajsetega stoletja ter so skušala dognati, kako se lahko posamezniki najbolj prilagodijo starosti (Bengtson in Schaie, 1999). Med sedemdesetimi in osemdesetimi so raziskovalci veliko pozornosti namenili družbenim in ekonomskim vplivom na razumevanje starosti, vplivom modernizacije na staranje in družbenim dejavnikom, ki so ustvarjali odvisnost v starosti (Hyde in Higgs, 2017). Kulturne in kritične perspektive pa se v ospredje začnejo prebijati v devetdesetih letih (Bengtson, Gans, Putney in Silverstein, 2009).

Če želimo razumeti vpliv teh sprememb na podobo starosti v drugi polovici dvajsetega stoletja in razumeti mozaik podob starosti v prvih desetletjih enaindvajsetega stoletja, si moramo podrobneje pogledati nekaj ključnih in močno vplivnih socialno-gerontoloških teorij staranja.

Razprava, podobna nemirom

V petdesetih letih dvajsetega stoletja so gerontologi verjeli, da so za starajoče se posameznike koristne vse vrste telesnih in družbenih dejavnosti, ki večajo zadovoljstvo in zmanjšujejo zdravstvene težave. Na začetku šestdesetih let sta tovrstne domneve izzvala Cumming in Henry (1961) s teorijo družbenega umika, ki je opozorila na notranjo težnjo starih ljudi po opustitvi dejavnosti in umiku iz družbe. Umik po upokojitvi naj bi posamezniku omogočal družbeno odobreno neproduktivno vlogo.

Cumming in Henry (1961) sta ugotovila, da stari ljudje postopoma opuščajo družbene vloge in zmanjšujejo stike z drugimi; to sta razložila kot naravni del staranja in prerazporejanja energije za zanje še preostale pomembne dejavnosti in mirno pripravo na smrt. Umik starih ljudi in opuščanje vlog je po njunem mnenju koristno tudi za družbo, saj je tako zagotovila prenos moči s starejšega na mlajše prebivalstvo, na primer s sproščanjem delovnih mest za mlade, ki so na trg dela vstopali z novimi

veščinami in znanjem. Prav sproščanje delovnih mest za mlade prek instituta bolj ali manj obvezne upokojitve se je zdelo ključnega pomena za zdravo in produktivno družbo.

Teorije dejavnosti so temeljile na predpostavki, da brezdolje, ne pa sama starost, pospešuje fizično in duševno pešanje.

Teorija družbenega umika je naslikala podobo starosti kot fizičnega in duševnega pešanja, umika vase, družbene izoliranosti, pasivnosti in opuščanja družbenih vlog. Čeprav močno razširjena med splošno populacijo je bila takšna podoba v popolnem nasprotju s takrat prevladujočim prepričanjem socialnih gerontologov, da sta za dobro starost najpomembnejši dejavnost in vključenost v družbo. Še več, takšna podoba je nasprotovala osebnim vrednotam številnih gerontologov in njihovim predstavam, kakšna naj bi bila starost. Teorija družbenega umika je nalletela na številne kritike. Najostrejša med njimi je trdila, da popolnoma zanemarja stisko številnih starih ljudi ob spoznanju, da so izrinjeni iz družbenega življenja. Po burni razpravi v šestdesetih in sedemdesetih letih, ki je po besedah švedskega gerontologa Larsa Tornstama (2017) spominjala na nemire, so kritiki teorije združili svoje ugotovitve in teoretsko utemeljili, da je starost lahko obdobje individualne rasti, ponovnega odkrivanja družbenih odnosov, družbene interakcije in vključenosti v številne dejavnosti. Teorije dejavnosti (npr. Havinghurst, 1963; Hooyman in Asuman Kiyak, 1988) so temeljile na predpostavki, da brezdolje pospešujeta fizično in duševno pešanje, ne pa sama starost. Zato naj bodo stari ljudje dejavni, negujejo družbene odnose in ohranjajo družbene vloge, zlasti na trgu dela, ali jih nadomestijo z drugimi. Razhajanja zgodnjih socialnih gerontologov so spodbudila nastanek konfliktnih podob starosti, ki smo jim priča še danes.

Ko so obsežni socialni programi nekoliko izboljšali položaj starih ljudi ter se je začela zarisovati ločnica med starostjo in negativnimi stereotipi, so začeli stari ljudje dobivati podobo potencialne politične grožnje. Najprej je na to opozorila *teorija subkulture starih ljudi* (Rose, 1962). Izpostavljala je naraščanje števila sorazmerno zdravih starih ljudi, vse večje število starostno segregiranih sosesk, visoko udeležbo starih ljudi v prostovoljnih organizacijah in razvoj kolektivne zavesti starih ljudi. V nasprotju s teorijo

družbenega umika v starosti ni videla odmika posameznikov od družbe, ampak kolektivni odmik in integracijo v novo skupnost, v kateri bodo stari ljudje oblikovali skupno zavest, subkulturo, norme in vrednote, ki se bodo razlikovale od večinske kulture. Čeprav ni bila nikoli empirično potrjena, je osnovna ideja teorije subkulture starih ljudi pozneje močno vplivala na zaznavo staranja prebivalstva in naraščanja moči manjšine kot grožnjo mlajšim.

Napredek, neenakosti in razsvetljeno zorenje v starosti

V sedemdesetih se je uveljavil povsem nasproten pogled, ki je opozarjal predvsem na družbeno nemoč in izgubo statusa starih ljudi v modernih družbah. Takšna je bila na primer *teorija o modernizaciji in staranju* (Cowgill in Holmes, 1972), ki se je v družboslovju pojavila v okviru razmišljanj, da družbene skupine, tudi stari ljudje, v nestabilnem svetu tekmujejo za vire in moč. Starostne delitve v družbi so videle kot posledico kapitalističnih neenakosti, ki so okrepljene z drugimi delitvami, na primer po starosti in spolu. Teorija je ugotavljala, kako so modernizacija in z njo individualizacija, racionalizacija, širitev izobraževalnega sistema, rast urbanih središč in industrije ošibile položaj starih ljudi v družbi, da se je status starih ljudi na prehodu iz tradicionalnih, agrarnih in ruralnih družb v moderne in industrializirane družbe znižal, k čemur je prispeval tudi razkroj razširjene družine, ki je odpravil jasno opredeljeno vlogo starih ljudi. Razblinjale so se stroge norme, ki so sinovom in hčeram narekovale skrb za stare. Teorija o modernizaciji in staranju je močno okrepila podobo starih ljudi, ki jih je povozil čas in so jih izdale norme družbene solidarnosti.

Teorija o modernizaciji in staranju je močno okrepila podobo starih ljudi, ki jih je povozil čas in so jih izdale norme družbene solidarnosti.

V osemdesetih je tezo o odrinjenosti starosti okrepila *teorija strukturne odvisnosti* (Townsend, 1981), ki starost vidi kot vzrok za ekonomske neenakosti v kapitalizmu, saj prehod v upokojitev posamezniku odvzame možnost, da bi prodajal svoje delo, in ga za večino prihodkov prisili v odvisnost od države. Teorija je opozarjala, da razlike med upokojenimi

starimi ljudmi odražajo predupokojitvene neenakosti. Poudarjala je strukturne družbene probleme, tj. revščino, pešanje in slabo zdravje. Za to teorijo je starost predvsem od predhodnega življenja ločeno obdobje.

V devetdesetih letih je takšna prepričanja nadomestila nasprotna *ideja starostno nevtralne družbe*, v kateri so starostne norme tako zamegljene, da je starost še najbolj podobna podaljšku srednjih let. Podobo jasno opredeljene starosti je poskušala nadomestiti teza, da lahko ljudje vseh starosti živijo skladno z osebnimi interesi in željami (Harrington in drugi, 2014).

Z leti se spremeni tudi pomen odnosov z drugimi; ti postanejo bolj izbrani, manjša je želja po površinskih stikih.

Sočasno se je predvsem v državah severne Evrope pojavila *teorija o gerotranscendenci* (Tornstam, 2017). Tako kot teorija družbenega umika je starost razumela kot kvalitativno drugačno obdobje v primerjavi z življenjem srednjih let. Teorija o gerotranscendenci z opiranjem na filozofsko tradicijo zen budizma opisuje starost kot obdobje novih življenjskih perspektiv, drugačnega razumevanja realnosti in novih vrednot. Po njej lahko stari ljudje presežejo materialističen in racionalen pogled na življenje, postanejo manj sebični, mirnejši ter bolj povezani z naravo, modri in strpni. Bolj kot v prejšnjih življenjskih obdobjih dopuščajo dvoumnosti in se odrekajo sporom. Z leti se spremeni tudi pomen odnosov z drugimi; ti postanejo bolj izbrani, manjša je želja po površinskih stikih. Poveča se potreba po pozitivni samoti. V takšnem procesu razsvetljenega zorenja se v starosti razvije praktična modrost.

Ambivalenten značaj starosti

Skozi dvajseto stoletje so se pojavljale nove in nove teorije, ki so starost osvetljevale z drugega zornega kota. Teorije dejavnosti so poudarjale nadomeščanje izgubljenih družbenih vlog. Teorija družbenega umika je predvidevala postopno trganje vezi z družbo in opuščanje družbenih vlog. Teorija o modernizaciji in staranju je opisovala družbene spremembe, ki so pripeljale do izgube statusa starih ljudi v družbi. Teorija subkulture starih ljudi je poudarila prihodnost, v kateri se bodo stari ljudje povezali v skupno subkulturo in se politično organizirali. Teorija strukturne odvisnosti starost vidi kot obdobje, ki se kvalitativno razlikuje od drugih življenjskih obdobij, medtem ko poznejši pristopi v socialni gerontologiji vse bolj promovirajo idejo starostno integrirane družbe, v kateri je prehod v starost zabrisan do te mere, da starost izgubi svojstven značaj in postane samo podaljšek srednjih let. Izjema je teorija o gerotranscendenci, ki vidi smisel in nalogo starosti kot drugačno od smisla in naloge v srednjih letih ter staranje opiše z na novo pridobljenimi kvalitetai kot najvišjo razvojno stopnjo človeka.

S tem je znanstveno pisanje o starosti pomagalo ustvariti ambivalenten značaj starosti, pri čemer se mešajo pozitivne in negativne značilnosti starih ljudi, ki so po eni strani dejavni, po drugi pa pasivni, po eni krhki in odvisni, po drugi pa angažirani in modri. Pri pretoku podob starosti iz znanosti v družbo so v dvajsetem stoletju ključno vlogo odigrali mediji, s pomočjo katerih se lahko znanstvene predpostavke o starosti reproducirajo in krepijo (Gibb in Holroyd, 1996) tudi po tem, ko jih znanost že opusti. Neredko namreč spregledajo omejitve določenih znanstvenih spoznanj ali kritičen odziv akademske skupnosti nanje ter jih povzamejo kot nedvoumna dejstva.

Diskusijska vprašanja

- Primerjajte in analizirajte teorijo družbenega umika in teorije dejavnosti. Kako sta ti dve nasprotujoči si teoriji vplivali na družbeno razumevanje starosti?
- Kako je teorija o modernizaciji in staranju vplivala na podobo starih ljudi v sodobni družbi?
- Razmislite o ambivalentnem značaju starosti, ki ga opisujejo različne gerontološke teorije. Kako lahko ta ambivalentnost vpliva na oblikovanje socialnih politik in družbenih stališč do starih ljudi?

Vira za poglobljanje vsebine

Bengtson, V. L., in Settersten Jr., R. (Eds.). (2016). *Handbook of theories of aging*. Springer Publishing Company.

Tornstam, L. (2017). *Gerotranscendence: razvojna teorija o dobrem staranju*. Ljubljana: OPRO, Zavod za aplikativne študije.

Bertolt B. (1939). The Unseemly Old Lady. Dostopno prek <http://www.socialiststories.com/en/writers/Brecht-Bertolt/The-Unseemly-Old-Lady-Bertolt-Brecht.pdf>

Med sočutjem in sovražnostjo

Od korzetov in patologije do socialne pomoči in pokojnin

Še konec devetnajstega stoletja je staranje pomenilo bolezni, ki povzročajo vrsto telesnih sprememb in vodijo v smrt, to je degeneracije tkiv in postopnega propadanja celic, kar je starost enačilo s patologijo (Ng, Allore, Trentalange, Monin in Levy, 2015). Ta pogled na starost se je v pozni industrijski dobi združil s kulturo, ki je cenila mladostnost, vitalnost in produktivnost. Bolj kot je postajala mladost cenjena zaradi vitalnosti in produktivnosti, jasneje se je na nasprotni strani zrcalila podoba starosti kot njenega nasprotja, obdobja vse večje krhkosti, šibkosti in odvisnosti. V literaturi z začetka dvajsetega stoletja tako najdemo nasvete, ki ljudem že po štiridesetem letu svetujejo, da naj se z barvanjem las, s korzeti, z obraznimi kremami in s podobnimi sredstvi za prikrivanje znamenj staranja izognejo, da bi bili videti stari, staromodni ali nezaposljivi (Harber in Gratton, 1994). V času velike depresije so posledice demografskih trendov, industrializacije in sunkovitega upada gospodarstva dodatno okrepili podobo starih ljudi kot populacije, ki potrebuje družbeno pomoč.

Sredi tridesetih let so se v okviru nastajajoče države blaginje oblikovali prvi obrisi starostnih politik. V Združenih državah Amerike je na primer administracija predsednika Franklina D. Roosevelta s tako imenovano novo pogodbo (New Deal) vzpostavila zavarovanje za brezposelne, ljudi z oviranostmi in za stare ljudi (Ray, 2011). Odnos do starih ljudi je zaradi povezovanja starosti z revščino in odvisnostjo v tridesetih letih dvajsetega stoletja močno zaznamovalo sočutje, ki je pomagalo legitimirati državno pomoč starim ljudem. Staranje kot univerzalen in nepovraten proces pešanja je pomenilo izgubo zmožnosti za delovanje, izključenost iz družbe in nazadnje smrt. Stare so obravnavali kot enotno družbeno skupino, v kateri so razredne, spolne, rasne, zdravstvene in starostne razlike (na primer med sedemdeset- in devetdesetletniki) spregledane, skupni imenovalci pa se skrivajo v predpostavki, da težko živijo brez pomoči drugih. Čeprav so bili predsodki in starostna diskriminacija v tem času zelo razširjeni in so izhajali iz dojemanja starih ljudi kot tistih, ki za družbo niso več uporabni, so bili po veliki depresiji zaradi s starostjo povezanih tveganj revščine, oslabelosti, izključenosti hkrati spoznani kot družbena

skupina, ki potrebuje in si zasluži državno pomoč (Binstock, 2010). To je bil eden izmed pomembnejših razlogov za uvedbo pravice do pokojnine.

Tak pogled na starost je v prvi polovici dvajsetega stoletja prisoten tudi pri nas, o čemer priča že dejstvo, da pravice do socialne varnosti v starosti najdemo v ustavi socialistične Jugoslavije, sprejete januarja 1946, v kateri je zapisno določilo, da mora država zagotavljati socialno varstvo. V novonastajajoči državi socialno zavarovanje za vse zaposlene v vsej državi poenoti odlok o vrhovnem državnem nadzorstvu nad vsemi institucijami z obveznim socialnim zavarovanjem 30. januarja 1945 (odlok izda Predsedstvo NKO-ja med drugo svetovno vojno in še pred sprejetjem ustave). Na podlagi odloka je ustanovljen Osrednji zavod za socialno zavarovanje, katerega naloga je urejati zavarovanja za onemoglost, starost, smrt (pokojninsko zavarovanje), nezgode in za brezposelnost (Počivalšek, 2017).

Država blaginje in odnos do starih ljudi

Državno pomoč starim ljudem so spodbujali sočutni starostni stereotipi, ki so izhajali iz razprav v štiridesetih in zgodnjih petdesetih letih o potrebi po odpravi pomanjkanja, ki so ga stari ljudje izkušali v času velike depresije. Država blaginje je želela družbo dvigniti na višjo raven etičnih standardov; slabotnim in pogosto odvisnim skupinam prebivalstva, kamor je bilo mogoče uvrstiti velik delež starih ljudi, je zagotovila zdravstveno in socialnovarstveno pomoč ter predvsem pokojnine. Angleški analitik Macnicol (2015) je celo prepričan, da je bila skrb za stare ljudi eden izmed poglobitnih razlogov za nastanek sodobne države blaginje. Njen idejni oče v Veliki Britaniji Beveridge je leta 1942 zagovarjal načrt univerzalne zaščite pred pomanjkanjem, boleznimi, nevednostjo, uboštvo, v katerega je zajel obsežno zdravstveno varstvo, pomoč družinam in pravico do minimalne socialne zaščite za stare, brezposelne, bolne ali za invalide (Benassi, 2010). Skrb za stare ljudi je postala pravična kompenzacija za preteklo delo in zasluge. Če sta država blaginje in univerzalni pokojninski sistem dosežka povojnih prizadevanj za medgeneracijsko solidarnost, sta sočasno z ustvarjanjem obsežnih javnih programov za pomoč starim

ljudem pomagala institucionalizirati delitev na aktivno in pasivno prebi-valstvo (Gerdina, 2023c).

Razvoj države blaginje in institucija upokojitve v dveh desetletjih po dru-gi svetovni vojni sta pomagala oblikovati novo podobo starosti, poveza-no z zasluženim počitkom in umikom s trga dela (Lessenich, 2015). Novo razumevanje pa je še vedno temeljilo na stereotipih odvisnosti in nemoči. Zato so začeli socialni gerontologi oporekati s pešanjem prežetim pove-zavam med starostjo in boleznijo, nezmožnostjo in družbenim umikom. Ugotavljali so, da so stari ljudje postali bolj zdravi, premožni in družbeno angažirani (Chu idr., 2019, 1126). Poudarjali so njihovo vitalnost in pozitiv-ne lastnosti starosti ter napadali podobo brezoblične in nediferencirane starosti, ki jo v prvi vrsti označuje bolezen.

Proizvajalci in trgovci so ugotovili, da je skupina ljudi nad petdeset let še edina družbena skupina na Zahodu, ki ima zajeten in neizkoriščen razpolo-žljiv dohodek.

Po šestdesetih letih dvajsetega stoletja je začela v političnih, akademskih in v medijskih besedilih socialno izolacijo, odvisnost od pomoči, odrinje-nost na obrobje in pasivnost izpodrivati starost kot čas priložnosti, nadalj-nje produktivnosti in samoizpolnitve. Vse bolj sta se uveljavljali podobi uspešnega in dejavnega staranja (Gerdina, 2023c).

V ospredje razprave o starosti je ob razcvetu potrošniške kulture in soraz-mernem izboljšanju gmotnega položaja starih ljudi prihajala samoizpol-nitev. Staranje je postalo predmet potrošniške izbire, saj so proizvajalci in trgovci ugotovili, da je skupina ljudi nad petdeset let še edina družbena skupina na Zahodu, ki ima zajeten in neizkoriščen razpoložljiv dohodek (Featherstone in Hepworth, 1995). Ponujali so sredstva za ohranjanje te-lesnih sposobnosti in tehnike za prikrivanje telesnih znamenj staranja, da bodo stari ljudje lahko nadaljevali dejaven slog življenja. Stari ljudje so postali dejavni potrošniki in niso bili več pasivni uporabniki storitev.

Večja potrošnja med mladimi starimi ljudmi se lahko promovira le prek tes-nobe glede pozne starosti.

Na prvi pogled se je zdelo, da želja kapitala po novih prodajnih mož-nostih na podlagi pozitivnih podob staranja in stremljenje socialnih

gerontologov k odpravi negativnih starostnih stereotipov sledita istemu cilju. Kritični gerontologi pa so kmalu ugotovili, da s tehnikami, ki s skrbjo za telo prikrivajo videz starosti, negativne stereotipe le odrivajo na poznejše obdobje (npr. Featherstone in Wernick, 1995). Večja potrošnja med mladimi starimi ljudmi se lahko promovira le prek tesnobe glede pozne starosti. Nova mitologija je tako namenjena le mladim starim ljudem z zadostno kupno močjo.

V povojni množični potrošniški družbi se starost razdeli na tretje in četrto življenjsko obdobje. V tretjem lahko posameznik z vadbo, dieto, s kozmetiko in z dejavnostjo v nedogled podaljšuje življenjski slog srednjih let, medtem ko ga v četrtem čakajo telesna oslabeledost, družbeno ponižanje in prezir ter potreba po pomoči drugih (Gilleard in Higgs, 2010). Stari ljudje, ki ohranjajo mladostniško lepoto, vitalnost in energijo, so vzorniki; ideal je posameznik, ki načrtuje upokojitev in osebno staranje ter si prizadeva, da bi ostal mladosten. Mednje se vrivajo moteče podobe tistih, ki jim je to preprečila bolezen, nesreča ali usoda.

Starost kot privilegij

Idealizacija starosti, ki se osredinja na nadaljevanje dejavnosti, ohranjanje mladostnosti in zdravja, je del širšega političnega napada na grožnjo odvisnosti. Podobe, ki promovirajo zdravo starost in možnost neskončnega nadaljevanja srednjih let, staranje prikazujejo kot proces, za katerega je vsak odgovoren sam. Takšno prepričanje je sprva v Združenem kraljestvu in ZDA, pozneje pa tudi v drugih razvitih državah spremenilo odnos družbe do starih ljudi. Če je do sredine sedemdesetih let temeljil na sočutnih stereotipih, po katerih je bilo treba stare ljudi zaščititi, so ga po naftni krizi leta 1973 in s pojavom neoliberalizma vse bolj nadomeščali sovražni stereotipi, ki so sporočali, da si stari ljudje v luči medgeneracijske pravičnosti ne zaslužijo toliko varoval, predvsem pa so socialno varnost v starosti prikazovali kot privilegij (Macnicol, 2015).

Ko je bila v družbi ustvarjena podoba starih ljudi kot živahne, uspešne skupine, ki lahko sama odloča o sebi, so se okrepile zahteve, da naj se vsak sam zavaruje pred tveganji in boleznimi.

Predvsem angleški in ameriški raziskovalci ugotavljajo, da so krčenje države blaginje, vznik tretjega življenjskega obdobja in neoliberalizma v osemdesetih letih dvajsetega stoletja spremenili družbeno podobo starosti in pokoja (Phillipson, 2013). Stare ljudi so vse pogosteje prikazovali kot uspešno in politično vplivno družbeno skupino ter jih hkrati obtoževali bremena, ki naj bi ga njihovi privilegiji – pokojnine ter zdravstvena in socialna oskrba – nalagali družbi. Šlo je predvsem za problem financiranja sistema socialnega zavarovanja v razmerah gospodarskega upada, visoke brezposelnosti in inflacije. Stari ljudje so marsikje postali novi grešni kozli za širok nabor družbenih problemov, kar so v javni razpravi prikazovali kot skrb za medgeneracijsko pravičnost (Binstock, 2010). Niso bili več enoznačno opredeljeni prek negativnih stereotipov. Stereotipizirani so bili tudi kot samozavestna, bogata, hedonistična in sebična družbena skupina.

Ko je bila v družbi ustvarjena podoba starih ljudi kot živahne, uspešne skupine, ki lahko sama odloča o sebi, so se okrepile zahteve, da naj se vsak sam zavaruje pred tveganji in boleznimi. V enaindvajsetem stoletju se je tudi pri nas okrepilo navdušenje nad vrlinami in produktivnim potencialom mladih starih ljudi v tretjem življenjskem obdobju, ki od preloma tisočletja postanejo potencialni vir za premagovanje težav, ki jih povzročata staranje prebivalstva (Gerdina, 2023c). Če je še v devetdesetih veljalo, da je vsaka dejavnost starih ljudi dobra in zaželena, se po prelomu tisočletja pojavi ideja, da naj stari ljudje ne skrbijo le za lastno dobrobit, ampak tudi za širšo družbo, na primer kot stari starši, se državljansko angažirajo in delajo za skupnost (van Dyk, Lessenich, Denninger in Richter, 2013).

Opisane spremembe kažejo, kako so se porazgubili jasni kronološki življenjski prehodi, po katerih bi se lahko posamezniki orientirali (Harrington, Bielby in Bardo, 2014). Do konca šestdesetih let dvajsetega stoletja je bila upokojitev dogodek, ki sta ga določala konec dela in začetek prejetja javne pokojnine, pozneje pa je začel postajati vse bolj nejasen, raznovrsten in individualiziran proces. V ozadju teh in drugih sprememb je ideja starostno nevtralne družbe, ki družbeno življenje ureja za povprečnega pripadnika srednjih let in stare ljudi dojema le kot odrasle, ki so malce starejši (Lessenich, 2015, 174).

Diskusijska vprašanja

- Kako je odnos do starih ljudi vplival na razvoj države blaginje?
- Kako se je spremenila družbena vloga starih ljudi od koncepta »zaslužnega počitka« do »produktivnega staranja«?
- Kakšno vlogo je imela velika gospodarska kriza v tridesetih letih 20. stoletja pri oblikovanju družbenega odnosa do starih ljudi? Kakšne so bile neposredne posledice na področju starostnih politik?

Viri za poglobljanje vsebine

Gerdina, O. (2023). Kratek zgodovinski oris družbene konstrukcije starosti. V: Ličen, N., Mezgec, M., Lahe, D. *Homo senescens II: izbrane teme*, 49–60. Koper: Založba Univerze na Primorskem. Dostopno prek <https://www.hippocampus.si/ISBN/978-961-293-315-9/mobile/index.html>

Macnicol, J. (2015). *Neoliberalising old age*. Cambridge: Cambridge University Press.

Šorn, M. (ur). (2017). *Starost – izzivi historičnega raziskovanja*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino. Dostopno prek <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-5Q56FVLR>

Ageing and Fiction Project. Dostopno prek: <https://newdynamics.sites.sheffield.ac.uk/projects/all/ageing-and-fiction/details>

Starizem

Butler pred pol stoletja

Pokazali smo že, da je človeško staranje družbeno konstruirano, kar pomeni, da je neločljivo od družbenih okoliščin in da ga oblikujejo družbeni dejavniki. Predpostavljamo, da imajo stari ljudje kot družbena skupina določene lastnosti; pričakujemo, da proces staranja poteka na določen način; verjamemo, da ima starost kot zadnje obdobje v življenjskem poteku določene značilnosti. Vse te predpostavke, pričakovanja in prepričanja nam preprečujejo, da bi zaznali razlike med posamezniki ter se tako izognili posploševanju in predsodkom, ki so značilni za starizem (Ayalon in Tesch - Römer, 2018).

Stari ljudje se od nekaterih drugih diskriminiranih manjšin, kot so Romi, ženske ali temnopolti, razlikujejo v tem, da nimajo z rojstvom pridobljene skupinske identitete (Palmore, 1978). Skupno pa jim je, da večina družbe do njih goji predsodke in da je večina diskriminirana na področjih, kot so: izobraževanje, zaposlovanje in dostop do določenih storitev. Ker so najhitreje rastoča manjšina, postaja vse pomembnejše preučevanje družbenih razmer, ki jim onemogočajo, da bi v starosti polnovredno živeli. To pa zahteva odpravo ovir, ki ljudem v katerem koli življenjskem obdobju omejujejo razvoj sposobnosti in talentov ali jim kakor koli drugače preprečujejo uresničevanje življenjskih ciljev. Ključna ovira za stare je starizem, ki je eden izmed mehanizmov za ustvarjanje družbenih neenakosti. Ta je v večji ali manjši meri prisoten v vseh družbah, ki bolj ali manj očitno razvrščajo starostne skupine v višje in nižje razrede (Palmore, 1999).

Stari ljudje se od nekaterih drugih diskriminiranih manjšin, kot so Romi, ženske ali temnopolti, razlikujejo v tem, da nimajo z rojstvom pridobljene skupinske identitete.

Izraz starizem je svetovno znani gerontolog Robert N. Butler leta 1969 opredelil kot starostno diskriminacijo zaradi predsodkov ene starostne skupine do druge (Butler, 1969). Žrtev starizma je lahko katera koli starostna skupina. Kljub temu se je večina teoretskih in empiričnih raziskav starizma ukvarjala s poznejšim življenjem (Gerdina, 2022c). Večinoma se upošteva tezo, da gre za proces sistematičnega stereotipiziranja in diskriminacije ljudi, ker so stari, kar omogoča mlajšim generacijam, da

obravnavajo stare ljudi kot drugačne in da se ne identificirajo z njimi (Butler, 2002). Podobno je odnos družbe do starih ljudi kritizirala že Simone de Beauvoir, le da ni uporabila izraza starizem: »Miti in klišeji meščanske miselnosti prikazujejo stare kot ljudi, ki so drugačni, ki so drugačna bitja. /.../ [Stari ljudje] ohranjajo vrline in napake ljudi, kakršni so bili in še vedno so: to je natančno tisto, kar javno mnenje zavestno spregleduje. Če stari pokažejo enake želje, enaka čustva ali enake zahteve kot mladi, se ljudje nad njimi zgražajo. Zanje je ljubezen ali ljubosumnost starih ostudna ali absurdna, spolnost odbojna in nasilnost komična. Od starih se zahteva, da so vzoren primer vseh vrtilin. Predvsem pa naj bi ves čas izžarevali vedrost: to pomeni, da taki so, vedri, kar omogoča, da si svet zatiska oči pred njihovo nesrečo. Očiščeno sliko starih, ki jim jo družba ponuja, predstavljajo sivolas in častitljiva modrost, bogate izkušnje ter lebdenje visoko nad običajnimi razmerami človeštva. Če se tega ne držijo, padejo pod te običajne razmere. Nasprotna stran navedene podobe je nori senilni starec, ki je v posmeh otrokom. Kakor koli, zaradi svojih vrtilin ali degradacije so pahnjeni stran od drugih ljudi. Svetu se torej ni treba pomišljati, ko jim zavrača minimalno podporo za dostojno življenje« (de Beauvoir, 2018, 35).

Sodobne opredelitve starizma, kot je na primer opredelitev, ki jo uporablja Svetovna zdravstvena organizacija, starizem opredeljujejo kot »stereotipe, predsodke in diskriminacijo do drugih ali sebe na podlagi starosti« (WHO, 2021). Po tej opredelitvi je starizem sestavljen iz treh dimenzij:

- dimenzije čustev, ki nam pove, kako se ljudje počutijo v odnosu do starih ljudi in kako jih ocenjujejo;
- dimenzije vedenja/delovanja, ki označuje, kako se ljudje do starih ljudi vedejo;
- dimenzije dojemanja/kognicije, ki sporoča, kako se stare ljudi razume/dojema.

Prva dimenzija se povezuje s predsodki, druga z diskriminacijo, tretja s stereotipi (Cuddy in Fiske, 2002), pri čemer so starostni stereotipi in predsodki nujen, a ne zadosten pogoj, da določeno vedenje označimo za diskriminatorno oziroma staristično (Voss, Kornadt, Hess, Fung, in Rothermund, 2018).

Starostni stereotipi

Starostni stereotipi so navadno mešanica negativnih in pozitivnih prepričanj o starosti. Med negativnimi so na primer stereotipi o bolezni, impotenci, grdem videzu, duševnem pešanju, duševnih boleznih, neuporabnosti, izolaciji, revščini in o depresiji, med pozitivnimi pa stereotipi o prijaznosti, modrosti, zanesljivosti, bogastvu, politični moči, svobodi, večni mladosti in o sreči (Palmore, 1999). Vsebina stereotipov se spreminja in ni rečeno, da vsi nekdanji odkriti stereotipi še vedno držijo, niti ni rečeno, da držijo povsod. Prav tako se lahko pojavijo novi.

Tornstam (2006) na primer na podlagi empiričnih ugotovitev raziskav odnosa do starih ljudi razlikuje štiri tipe odnosa do starih ljudi: konsistentno negativen, konsistentno pozitiven, zavistno negativen in pomiljujoče pozitiven:

- Pri konsistentno negativnem odnosu do starih ljudi se negativni pogledi na stare ljudi v družbi kombinirajo s slabšalnim prepričanjem o vlogi, ki naj bi jo imeli stari ljudje v družbi.
- Konsistentno pozitiven odnos do starih ljudi pomeni spodbudno dožemanje starih ljudi in spodbuja njihovo udejstvovanje v družbi.
- V zavistno negativnem odnosu do starih ljudi se prepletata prepričanje, da gre starim ljudem v družbi dobro, in nejevolja ob njihovem razmeroma dobrem položaju v družbi.
- Za pomiljujoče pozitiven odnos do starih ljudi sta značilna prepričanje, da imajo stari ljudje v družbi slab položaj, in želja, da se ga izboljša.

Te kombinacije odnosa do starih ljudi se povezujejo z različnimi oblikami starizma. Kadar prva kombinacija vključuje agresivna in drastična stališča ter vedenja, ki odsevajo medgeneracijska trenja v družbi, lahko govorimo o sovražnem starizmu. Druga kombinacija ni značilna za starizem, saj starističnemu odnosu do starih ljudi nasprotuje. Tretji kombinaciji bi lahko rekli zavistni starizem, četrti pa sočutni starizem, ki obsega »pripisovanje enakih značilnosti in statusa pa tudi zaslužnih nagrad heterogeni skupini ‚starih‘, ki so stereotipno zamišljeni kot ubogi, slabotni in odvisni objekti diskriminacije« (Binstock, 2010, 575).

Empirične raziskave so pokazale, da so stari ljudje prepoznani kot intelektualno manj kompetentni, manj ambiciozni in manj odgovorni kot mlajši, a v nasprotju z njimi tudi prijaznejši. Večina ima do starih ljudi pokroviteljski odnos, kar pomeni, da se jim smilijo, a so jim simpatični, v primerjavi z drugimi družbenimi skupinami pa do njih čutijo manj zavisti in ljubosumnja. Prevladujoča oblika starizma je torej sočutni starizem.

Če prestopijo mejo in na primer zahtevajo svoje pravice, povzročajo nejevoljo in tvegajo, da se sočutni predsodki spremenijo v sovražne.

Kadar stari ljudje mladim preprečujejo dostop do virov, ker se ne umaknejo s položajev, pri mladih spodbudijo občutke zavisti. Ko so stari ljudje prikazani kot glavni potrošniki družbenih virov, se lahko naklonjeni ali mešani predsodki spremenijo iz sočutnih, kot je smiljenje, v antagonistične, kakršna sta zavist in prezir (North in Fiske, 2012). Dokler stari ljudje ponižno sprejemajo blagohotno usmiljenje in ostajajo na svojem mestu, so deležni sočutnih predsodkov. Če prestopijo mejo in na primer zahtevajo svoje pravice, povzročajo nejevoljo in tvegajo, da se sočutni starizem spremeni v sovražnega.

Pojavne oblike

Starizem prek stereotipov, predsodkov in diskriminatornih vedenj ustvarja in promovira prepričanje, da so vsi stari ljudje enaki, kot da njihovi etnija, spol, družbeni položaj, spolnost itn., ki jih delajo edinstvena človeška bitja, niso več pomembni, ko jim je pripisana oznaka starosti (Thompson, 2017).

Butler (2006) je pred dvema desetletjema opredelil štiri oblike starizma: individualnega in institucionalnega na eni ter namernega in nenamernega na drugi strani.

Individualni starizem tvorijo pristranski ideje, stališča, prepričanja in prakse posameznika do oseb v določeni starostni skupini. Kaže se na primer v izogibanju stika s starimi ljudmi, zanikanju starosti, neprimernih šalah, privolitvi v starostne stereotipe in v odklonilnem odnosu do starih ljudi.

Institucionalni starizem zajema poslanstvo, pravila in prakse, ki diskriminirajo posameznike in/ali skupine zaradi njihove starosti. Diskriminira

lahko na trgu dela, pri nastanitvi in neprimerni institucionalni oskrbi, a tudi v javnih politikah, na primer kot prisilno starostno upokojevanje. Gre za spodbujanje starostnih stereotipov in omejevanje priložnosti za stare ljudi.

Posledica je, da so stari ljudje na teh področjih neenakopravno obravnavani, kar se pogosto upravičuje z zmotnim prepričanjem, da imajo stari ljudje drugačne potrebe in želje kot preostali polnopravni člani skupnosti. Storitve zdravstvene in socialne oskrbe pri sprejemanju odločitev in strokovnih vrednotah rutinsko vnašajo ideologijo pešanja, s čimer institucionalizirajo starostno diskriminacijo na vseh področjih zdravstvenih storitev (Lloyd - Sherlock, Ebrahim, McKee in Prince, 2016). Konkretno v zdravstvu starizem vpliva na količino in kakovost oskrbe starejših bolnikov. Prepričanje, da je večina bolezni za starost normalna, lahko preprečuje ustrezno zdravljenje bolezni in stanj, ki jih je dejansko mogoče izboljšati. Ker zdravstveni domovi ob trenutnih demografskih trendih vse bolj pritiskajo na zdravnike, da naj za obravnavo pacienta porabijo manj časa, je verjetno, da se bodo pri obravnavi starih ljudi posluževali starostnih stereotipov (Levy in Banaji, 2002), s čimer se diskriminacija starih ljudi povečuje.

Institucionalni starizem posredno ali neposredno vpliva tudi na kakovost socialnovarstvene oskrbe. Pretirana uporaba psihiatričnih zdravil pri starih ljudeh je predvsem v socialnovarstveni institucionalni oskrbi dobro dokumentirana, in to kljub jasnim dokazom, da pretirana uporaba pomirjeval, antipsihotikov in antidepresivov povečuje tveganja za padce, kognitivno oviranost, razvoj tolerance in za odvisnosti od zdravil pri starih ljudeh (Bodner, Palgi in Wyman, 2018). Podobno veliko starih bolnikov z diagnosticirano demenco na primer ni vključenih v rehabilitacijske programe, saj nekateri oskrbovalci kljub nasprotnim dokazom še vedno verjamejo, da demence ni mogoče blažiti, ali pa se spoprijemajo z nediagnosticirano drugimi zdravstvenimi težavami, ki bi bile pri osebi brez demence verjetneje diagnosticirane in zdravljene (Evans, 2018).

Neprimerna komunikacija stare ljudi postavlja v vlogo nemočnih in od drugih odvisnih subjektov. Pokroviteljski govor, sprejemanje odločitev v imenu starega človeka, obravnava starih ljudi kot manj sposobnih ali

inteligentnih so posledice sočutnega starizma. Kadar ta vedenja vodijo v neposredno kratenje avtonomije in osebnih pravic, govorimo o sovražnem starizmu. Sočutni in sovražni starizem sta lahko namerna ali nenamerna.

Pri *namernem starizmu* gre za ideje, drže, pravila ali za prakse, katerih nosilci se zavedajo, da so pristranske do oseb ali skupin na podlagi njihove starosti. Namerni starizem se pojavlja, kadar navadno prevladujoča družbena skupina uporabi svojo moč, da zatira, izkorišča, utiša ali preprosto ignorira ljudi, ki so mlajši ali starejši od njih (Applewhite, 2017).

Starizem lahko deluje, ne da bi bil ozaveščen, nadzorovan ali imel namero, da rani. Gre za tako imenovani *nenamerni starizem*, ki zajema ideje, drže, pravila ali prakse, katerih povzročitelji se ne zavedajo, da so pristranske do oseb ali skupin na podlagi njihove starosti. Starizem je nenamern, kadar je diskriminacija starih ljudi stranska posledica podleganja starostnim stereotipom in predsodkom, ne da bi se jih zavedali, jih nadzorovali ali namerno gojili (Levy in Banaji, 2002, 51).

Ne glede na to, ali je nameren ali ne, starizem slej ko prej vpliva na dobrobit starega človeka, kakovost njegovega življenja, odnose z drugimi, na zdravstveno oskrbo itn. Prav tako je škodljiv za širšo družbo, saj ustvarja razkol med generacijami in vzpostavlja neenakosti, ki starim ljudem preprečujejo, da bi uresničili svoje potenciale in živeli polnovredno življenje.

Diskusijska vprašanja

- Primerjajte Butlerjevo prvotno definicijo starizma s sodobno opredelitvijo Svetovne zdravstvene organizacije. Kako se je razumevanje koncepta spremenilo in zakaj?
- Kako se razlikujeta sočutni in sovražni starizem? V katerih situacijah lahko sočutni starizem preide v sovražnega?
- Razmislite o posledicah namernega in nenamernega starizma. Kako lahko ozaveščanje o nenamernem starizmu prispeva k zmanjševanju starostne diskriminacije v družbi?

Viri za poglobljanje vsebine

Gerdina, O. (2022). Starizem in starostni stereotipi. V: Ličen, N., Mezgec M. (ur.), *Homo senescens: dolgoživost in izobraževanje starejših* (str. 85–97). Založba Univerze v Ljubljani.

Gerdina, T. (2020). *Crescendo v istem duru: o usodi starih na sončni strani Alp*. Ljubljana: OPRO, zavod za aplikativne študije.

Nelson, T. (ur.) (2002). *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons*. Cambridge: The MIT Press.

This Chair Rocks. Dostopno prek: <https://thischairrocks.com/>

Vloga medijev

Ne samo poročanje

Mediji oblikujejo vsakdanje, a pomembne odnose med posamezniki in družbo ter prikazujejo družbene vezi, nastale na podlagi skupne izkušnje in kulture (Livingstone, 2009, xi).

Mediji so odraz logike, s katero so podobe starosti, staranja in starih ljudi ustvarjene in s katero se ohranjajo.

Dobrega pol stoletja po zgodnjih razpravah o vlogi medijev je v družboslovju prevladalo mnenje, da mediji niso samo objektivni poročevalci, ki odsevajo družbeno realnost, ampak to realnost soustvarjajo. Medijske podobe so svojevrsten način ocenjevanja in razvrščanja stvarnosti, ki jo skušajo osmisлити. Potreba po razumljivosti pogosto vodi k pretiranemu poenostavljanju, kar poleg individualnih lastnosti novinarja opredeljujejo tudi kulturnozgodovinske značilnosti družbe (Gerdina, 2022b). Medijska vsebina odseva kulturnozgodovinske družbene prakse. Vpliva na vsakdanja razmerja, vključno z odnosom do starih ljudi, in oblikuje dojemanje lastne starosti. Mediji so del aparata, s katerim so podobe starosti, staranja in starih ljudi ustvarjene in s katerim se ohranjajo. Novinarski prispevki izražajo mnenja, prepričanja in ideologije, ki so oblikovani, izbrani ali okrepljeni pod vplivom politične orientacije časopisa, urednikovih in novinarjevih mišljenjskih in kulturnih virov (Chen, 2015). Novinarjev pogled na svet soustvarja objavo, kar je najočitneje pri presoji, katere teme bo izbral za objavo in katere bodo ostale prezrte.

Pogosto se podobe resničnih dogodkov v medijih vsaj delno popačijo, ker skušajo novinarji iz običajnih človeških izkušenj ustvariti objavljive zgodbe, to je ne le verodostojne, ampak tudi odmevne zgodbe.

Objavljivost določajo značilnosti dogodkov ali zgodb in so del merila, ki novinarjem pomaga presoditi, ali je neko dogajanje primerno za objavo. Presoje niso nevtralne, ampak odsevajo ideologije in družbene prioritete.

Komu ali čemu služijo mediji?

Mediji določajo okvire, v katerih se oblikujejo podobe starosti, starih ljudi in staranja. Vsebinsko množičnih medijev narekuje družba in ni le odsev objektivne realnosti (Gorham, 1999, 240). Z drugimi besedami, mediji po eni strani zaznavajo podobe, ideje in dožemanje starosti v nekem okolju, po drugi strani pa s svojimi podobami soustvarjajo in uveljavljajo družbeno razumevanje starosti (Kemp in Denton, 2003, 757). Še več, mediji so ključni pri usmerjanju javne razprave in zanimanja javnosti, saj ponujajo vrsto trditev in razlag, ki usmerjajo javno razpravo ter tako določajo razporeditev obstoječih virov, ugleda in moči med družbenimi skupinami.

Literatura, ki raziskuje medijske podobe starih ljudi, večinoma navaja, da mediji določajo vloge, v katerih so prikazani stari ljudje, in delež njihove obravnave; kaže, da najbolj cenimo stare ljudi, ki uspešno sledijo načinu življenja srednjih let in njegovim idealom, ohranijo pridobljen visok družben položaj, ki paradoksalno temelji prav na odporu do staranja in starosti. Gre za tiste, ki disciplinirano skrbijo za zdravje, so dejavni in predvsem potrošniki. Potem pa so tu še drugi, ki niso produktivni ali učinkoviti, predvsem pa niso neodvisni, samostojni. Ti so v medijih pogosto nevidni ali pa predstavljeni kot breme družbe. Posledično so v družbi deležni prezira, v najboljšem primeru blagohotnega usmiljenja (Binstock, 2010). Neredko podležejo tej stigmi in se prezirajo ali se sami sebi smilijo.

Delež objav, ki poročajo o starih ljudeh, je običajno bistveno manjši od njihovega deleža v populaciji (Vasil in Wass, 1993); ko že pišejo o njih, pa jim običajno določajo vlogo pasivnega opazovalca. O tistih 'uspešnih' starih ljudeh pišejo predvsem starim bralcem namenjene revije in časopisi, v revijah za mlade in dnevnih časopisih pa še vedno prevladujejo pretežno neprijetne podobe starosti. Z drugimi besedami, v medijih najdemo pozitivne in negativne starostne stereotipe, kateri bodo prevladovali, pa je odvisno od vrste medija (Gerdina, 2023d).

Medji imajo pomembno vlogo pri preprečevanju starostne diskriminacije oziroma starizma, lahko pa ga tudi pomagajo širiti. Stereotipi in predsodki krepijo starostno diskriminacijo, hrani pa jih vztrajno pojavljanje in ponavljanje medijskih podob, s čimer usmerjajo odnos družbe do

vprašanja, ali si stari ljudje zaslužijo državno pomoč. Nedvomno je stari- zem za družbo razdiralen, saj stare ljudi postavlja v neenak položaj in jim onemogoča, da bi uresničili svoje potenciale in živeli polnovredno živ- ljenje (Gerdina, 2022b). Navidezno nevtralnno starostno razvrščanje ljudi in družbenih skupin pogosto samo prikriva razlike v moči in dostopu do dobrin. V pomoč temu razvrščanju nas mediji vsakodnevno zasipavajo s podobami starosti ter tako širijo prepričanja o staranju in starih ljudeh, kar posledično oblikuje javno mnenje ter razpravo o vzrokih in posledicah, in sicer ne glede na to, ali je razprava ideološka, politična ali pragmatična. Še več, medijske podobe tudi sporočajo, kakšne misli, vloge in dejanja so primerni za člane določenih družbenih skupin (Livingstone, 2009).

Oblikovanje javnega mnenja

V ‚zahodnih‘ družbah so mediji glavni vir podob in informacij o staranju ter pomembno oblikujejo javno mnenje o starih ljudeh, saj nadzoruje- jo, kako so informacije prikazane, tj. ideološko ali umetniško, kakšna so razmerja, tj. kdo in kako se povezuje, in kaj je cilj sporočanja, tj. zabava, izobraževanje, prepričevanje ali kaj drugega (Hjarvard, 2014, 222–223). Mediji v kulturi neke družbe oblikujejo sistem idej, v katerem so zajeti tudi prepričanja in znanje o starih ljudeh (Koskinen Salminen in Leino - Kilpi, 2014).

Starim delavcem marsikdaj pripisujejo toplino, zanesljivost in predanost, na drugi strani pa nekompetentnost, neproduktivnost in neprilagodljivost.

Čeprav je danes veliko raziskovalne pozornosti namenjene novejšim mno- žičnim medijem, kot sta na primer televizija in splet, tiskani mediji, pred- vsem časopisi, še vedno tvorijo pomemben vpogled v javno mnenje, kul- turo, politiko in v družbeno življenje (Fearly in McNamara, 2009). Pišejo o storitvah zdravstvene oskrbe, nastanitve in institucionalnega bivanja, zločinah nad starimi ljudmi, zločini, ki so jih povzročili stari ljudje, ter o eko- nomski ranljivosti, osamljenosti, zanemarjanju, samomorih, umiranju v sa- moti, nesrečah, predlogih, kako si lahko stari ljudje izboljšajo življenje, sivih volivcih, filantropiji pri skrbi za stare in o užitkih v starosti. O njih pišejo, ko obravnavajo problematiko družine, dela oziroma upokojitve, skupnostnih

omrežij, znanstvenih razprav o prebivalstvu, politikah, zdravstveni in socialni oskrbi ter družbenega odnosa do staranja. Med težavami starih ljudi pogosto navajajo družbeno izključenost, podrejenost pri sprejemanju odločitev, ranljivost, odvisnost, obremenjevanje drugih.

Starim ljudem marsikdaj pripisujejo toplino, zanesljivost in predanost, na drugi strani pa nekompetentnost, neproduktivnost in neprilagodljivost. V drugih objavah naletimo na srečne in dobro preskrbljene stare ljudi, ki so dejavno vključeni v družbo. Tisti drugi pa so ciljna skupina za trženje pripomočkov za blaženje zdravstvenih težav. Raziskovalci ugotavljajo, da gre pri podobah prvih za vzbujanje vtisa, da gre starim ljudem bolje, kot jim gre v resnici, njihove podobe so skoraj pretirano spodbudne in okleščene vsakršnih s starostjo povezanih lastnosti, kot da gre za ljudi v srednjih letih (Kessler, Rakoczy in Staudinger, 2004).

Raziskave, ki preučujejo podobe starosti na spletnih družbenih omrežjih, so redke. Nekateri avtorji ugotavljajo, da celo načenjajo starostne stereotipe in da sicer odsevajo pozitiven stereotip idealnih upokoјencev, a tudi, da so stari ljudje v primerjavi z drugimi starostnimi skupinami prikazani kot manj pomembna in manj raznolika družbena skupina ter da krepijo pogled na stare kot homogeno, ranljivo in nemočno družbeno skupino. Ugotavljajo tudi, da so stari ljudje, predvsem stare ženske in najstarejši stari ljudje, bistveno manj zastopani kot druge družbene skupine.

Sami naj poskrbijo zase

Večina sociologov staranja ugotavlja, da je razbohotenje neoliberalizma v zadnjih desetletjih v ospredje postavilo posameznika, njegovo delovanje in sprejemanje odločitev, tudi v slovenskih medijih pa se krepijo zahteve po posameznikovi lastni odgovornosti za obvladovanje starostnih težav, po drugi strani pa odrivajo na obrobje vključujoče in solidarnostne socialne politike. Zagovarjanje tržnih rešitev in individualizma, ljudi, ki so odvisni od državne pomoči, postavi v središče kritik in od njih zahteva, da naj sami poskrbijo zase, in celo, da se vključijo v dejavnosti, ki so koristne za gospodarstvo. Hkrati pa odvrača pozornost od družbeno pogojene narave odvisnosti v poznejšem življenju.

Tako mogoče ne preseneča, da so v slovenskih časopisih najbolj poudarjene teme, ki obravnavajo politična razmišljanja ter zakonodajo s področja staranja in starosti, kar se zlasti razkrije v volilnih letih, saj predvolilne kampanje in koalicijska usklajevanja ne morejo mimo težav, ki bremenijo rastoče volilno telo (Gerdina, 2022b). Poudarjanje predvsem političnih in ekonomskih pogledov na staranje je orodje v političnem boju, neenakost in odrinjenost pa sta manj uporabni.

Poudarjanje predvsem političnih in ekonomskih pogledov na staranje je orodje v političnem boju, neenakost in odrinjenost pa sta manj uporabni.

Kljub staranju prebivalstva, naraščanju njenega potrošniškega potenciala in – kot rečeno – vloge pomembnega volilnega akterja se starost v časopisih najpogosteje pojavljala epizodno kot pridružena tema časopisno odmevnejšemu dogodku (Tomanić Trivundža, 2016). Predvsem so njihove zgodbe za novičarstvo manj atraktivne, ker se podobe starih ljudi redko navezujejo na elitne posameznike in skupine (Gerdina, 2023a).

Novinarji in uredniki so navadno srednjih let

Ne obstajajo univerzalno pomembne teme, o katerih bi lahko novinarji pisali; obstajajo samo teme, ki jim novinarji, uredniki, oglaševalci ali drugi vpleteni pripisujejo večji pomen (Hall, 1973). Dejstvo je, da mediji usmerjajo javno razpravo in razmišljanje bralstva, ko o nekaterih temah poročajo pogosteje ali jih bolj poudarjajo kot druge. Bolj kot so določena tema, ideja, vprašanje, problematika itn. medijsko prisotni, večji pomen jim javnost pripisuje (McCombs in Reynolds, 2009).

Ti, ki časopisne prispevke pripravljajo in urejajo, so v veliki večini v tako imenovanih srednjih letih. Tem so sorazmerno blizu mladi stari ljudje, ki sledijo normam produktivnosti, učinkovitosti in neodvisnosti. Najstarejši stari ljudje, ki tem normam ne morejo slediti, in stari ljudje, ki jim ne želijo slediti, so izključeni. Starost kot nadaljevanje srednjih let pomeni zahtevo po produktivnem staranju, kar pomeni, da naj stari ljudje skrbijo za lastno zdravje in samoizpopolnjevanje, predvsem pa naj bodo družbeno koristni.

Ni težko spregledati, da časopisne podobe zelo raznoliki družbeni skupini pripisujejo enake stereotipne lastnosti, hkrati pa z drugačenjem stare obravnavajo kot ločene od preostalega prebivalstva (Fearly in McNamara, 2009).

Na probleme, s katerimi se spoprijemajo stari ljudje, v časopisih v največji meri opozarjajo v političnem smislu uveljavljeni igralci, kot so predstavniki države in interesnih skupin (Tomanić Trivundža, 2016). Predstavniki nevladnih organizacij ali na primer univerze v časopisih niso enakovredni sogovorniki, čeprav gre za resno strokovno tematiko (Gerdina, 2022a). Pogledi, ki jih ne izražajo elite, so v medijih marginalizirani, zato prevladujejo problemi in rešitve brez kakršnega koli razmisleka, na primer o spreminjanju razmerij moči v družbi.

Uveljavlja se napačen vtis, da se vzroki za težave starih ljudi pojavijo šele v starosti.

Velika večina rešitev in problemov starih ljudi ne upošteva morebitnega vpliva slabega zdravja ali negativnih družbenih okoliščin v zgodnjem ali odraslem življenju na materialno prikrajšanost v starosti. Zato se uveljavlja napačen vtis, da se vzroki za težave starih ljudi pojavijo šele v starosti (Gerdina, 2022a).

Družba vnaprej določa položaj ljudi v zadnjem življenjskem obdobju oziroma – kot pravi ena najpomembnejših intelektualk 20. stoletja Simone de Beauvoir (2018) – je prav zaradi družbenih krivic, ki so jih ljudje deležni, preden se postarajo, staranje prehitro, telesno mučno in moralno grozljivo. To nedvomno pomeni, da problemi starih ljudi niso ločeni od problemov mladih ali ljudi v srednjih letih, ampak so del istega kontinuuma, in da imajo vse starostne skupine nedvomno skupni razredni interes (Gerdina, 2021).

Starizem, starostni stereotipi in mediji

Nedavni pregled raziskav o obravnavi starih ljudi v množičnih medijih je ugotovil, da se takšne raziskave osredinjajo na prikazovanje vlog starih ljudi, njihovo sorazmerno prisotnost v medijih in na pojavljanje starostnih

stereotipov (Gerdina, 2022b). Precej raznolike raziskovalne usmeritve se lotevajo razmerij med spoloma, ljubezni, uspešnega staranja, demence, nasilja nad starimi ljudmi, staranja prebivalstva, skrbstvenega dela, zaposlovanja starih ljudi, starizma, socialne izključenosti, osamljenosti in medgeneracijske neenakosti.

Mediji širijo stereotipe o starosti kot obdobju upada fizične moči, upočasnitve kognitivnih procesov ter manjšanja socialne mreže stikov in družbenega ugleda, kar spodbuja starizem na več življenjskih področjih.

Večina teh raziskav ugotavlja, da so stari ljudje pogosto prikazani kot šibki, ranljivi, nemočni, odvisni in nekompetentni, kar se sklada z modelom vsebine stereotipov, po katerem so za stare ljudi značilni negativni stereotipi nizke kompetentnosti ter fizično in duševno pešanje. Po eni strani mediji širijo stereotipe o starosti kot obdobju upada fizične moči, upočasnitve kognitivnih procesov ter manjšanja socialne mreže stikov in družbenega ugleda, kar spodbuja starizem na več življenjskih področjih. Spodbuja predstavo, da imajo stari ljudje enake značilnosti, ki so večinoma nezaželene, na primer: slabo zdravje, neprivlačnost, senilnost, odvisnost, nezaposljivost, nedejavnost, asexualnost in togost. Taka predstava oblikuje, krepi in odseva družbene poglede in odzive na staranje, čeprav se je že v šestdesetih letih dvajsetega stoletja končalo obdobje, ko je bila starost prikazana samo kot neizogibna, naravna faza, za katero je značilen družbeni umik, stari ljudje pa kot staromodni, krhki in nemočni.

Po drugi strani pa mediji vse pogosteje prikazujejo ‚dobro‘, v potrošnjo orientirano in visokodisciplinirano staranje tretjega življenjskega obdobja.

Medijske hiše pogosto nočejo razčlenjevati problemov, kot je starost, saj za nje ne morejo ponuditi rešitev.

Podrobnejši vpogled v medijsko krajino pokaže, da se predznak podob starosti razlikuje med vrstami tiskanih medijev. V časopisih so podobe slabe starosti pogostejše, medtem ko je prikazovanje starih ljudi v revijalnem tisku včasih spodbudno, včasih ne (Gerdina, 2023d). Stari ljudje so prikazani kot tarče posmeha, neprivlačni, nezdravi in skladni s splošno razširjenimi slabšalnimi stereotipi ali pa – nasprotno – kot uspešni, neodvisni, družbeno angažirani in predvsem zmožni kljubovati posledicam

staranja. Razlika v oglasnih podobah starosti je odsev ciljnega občinstva revije. Če je ta mlada, bodo prevladovale komične in posmehljive podobe, v revijah za stare pa podobe uspešnega staranja (Swift in Steeden, 2020).

Medijske hiše pogosto nočejo razčlenjevati problemov, kot je starost, saj zanje ne morejo ponuditi rešitev (Kessler in drugi, 2004). Televizijski oglaševalci pri gledalcih ne želijo izzvati depresivnega emocionalnega odziva. Gledalcev ne želijo opozarjati na lastno staranje, fizično pešanje in celo na smrt, ker nočejo teh strahov povezati z njihovim produktom. Posledično so stari ljudje v oglasih pogosteje prikazani na pretirano pozitiven način, ki ne odseva realnega staranja. Kljub pogostejšim podobam fizično dejavnih in v družbo vključenih sorazmerno zdravih in neodvisnih starih ljudi podobe starosti kot obdobja mentalnega, fizičnega ali družbenega pešanja še vedno vztrajajo. Podobam tistih, ki se starajo ‚v slogu‘, ki so modri in ravnaajo tako, kot družba od njih pričakuje, so preskrbljeni in niso nikomur v breme, stojijo nasproti nemočni stari ljudje, revni, bolni, dementni in breme družbe (Kreačič, 2004). To pomeni, da sočutni stereotipi obstajajo sočasno s prikazi starih ljudi kot samozavestnih, fizično dobro pripravljenih in močnih ljudi.

Navidezno nevtralnno razvrščanje ljudi in družbenih skupin v medijih pogosto deluje s pomočjo stereotipov in predsodkov o starosti ter samo prikriva hierarhično razlikovanje glede moči in dostopa do dobrin, kar vzpostavlja in zagovarja družbene neenakosti.

Navidezno nevtralnno razvrščanje ljudi in družbenih skupin v medijih pogosto deluje s pomočjo stereotipov in predsodkov o starosti ter samo prikriva hierarhično razlikovanje glede moči in dostopa do dobrin, kar vzpostavlja in utrjuje družbene neenakosti.

V zadnjih desetletjih različne podobe starosti spremlja pojem tako imenovanega brezstarostnega (»ageless«) sebstva. Podobe brezstarostnega sebstva navadno spremlja poudarjena nenehna dejavnost, ideal, ki zajema samo mlajše in sorazmerno zdrave stare ljudi, medtem ko so slabotni in odvisni stari ljudje iz njega izključeni. To kaže, da medijske podobe niso nevtralne, ampak zagovarjajo določene interese. Zato je pomembno preučevati, kako se podobe in s tem realnost starosti pojavljajo v javnih

razpravah na različnih forumih, v množičnih občilih, parlamentu, na javnih zborovanjih ... Medijska razprava je glede tega najmanj enako pomembna kot politična (Roggeband in Vliegenthart, 2007). Medijska sporočila lahko na primer izrabljajo hrepenenje po uspehu in strah pred opešanjem s prikazovanjem navdihujočih podob aktivnih starih ljudi brez gub ali pa poudarjajo neuspešne kot šibke, zmedene in absurdno smešne. V medijski areni za interpretacijo sveta tekmujejo različni akterji, ki ne opredeljujejo samo, katere teme in probleme bi morala javnost poznati, ampak tudi, kako bi jih javnost morala razumeti.

Podobe starosti v medijih in njihove posledice

Medijske podobe starosti in starih ljudi odsevajo primanjkljaje, ki se povezujejo s tradicionalnim pogledom na staranje, v katerem so stari ljudje opredeljeni z neizogibnim upadom kognitivnih in psihosocialnih sposobnosti ter z odvisnostjo od drugih. Predvsem v tiskanih medijih so stari ljudje pogosto prikazani kot breme ali krhki člen, ki ničesar ne prispeva k družbi (Swift in Steeden, 2020).

Bolj kot so mediji prisotni v vsakdanjem življenju ljudi, večja je njihova socializacijska vloga. Veliko raziskovalcev je potrdilo, da mediji predvsem pri otrocih oblikujejo stališča do starih ljudi. Še več, za prepričanja in stereotipe o starih ljudeh in staranju, ki se lahko vsaj delno razvijejo kot odziv na izpostavljenost množičnim medijem, glejte Kovacs in drugi (2020).

Eksperimenti, s katerimi so psihologi preučevali grožnjo, ki jo stereotipi pomenijo za človekovo identiteto, so pokazali, kako proces ponotranjanja stereotipov vodi v vedenje, ki je skladno s stereotipi in ki prispeva k njihovi samouresničujoči se naravi (Swift in Steeden, 2020). Vrsta eksperimentov, ki so jih Levy in kolegi opravili na ugledni ameriški univerzi Yale, je nadalje pokazala, da izpostavljenost negativnim starostnim stereotipom vodi v slabše zdravje (Levy, 2009), zmanjša dolgoživost (Levy, Slade, Kunkel in Kasl, 2002) in celo poveča tveganje za razvoj demence (Levy, Ferrucci, Zonderman, Slade, Troncoso in Resnick, 2016).

Po drugi strani so mediji lahko potencialno orodje za širjenje pozitivnih pogledov na starost. Pozitivne in bolj razgibane podobe starosti podpirajo pozitivno samoidentiteto predvsem pri starejših medijskih uporabnikih (Yalanne, 2015) in pripomorejo k učinkoviti izrabi potencialnih človeških virov ter k boljšim medgeneracijskim odnosom (Bai, 2014). Na žalost so pozitivne podobe starosti redkejše, pa še takrat, ko se pojavljajo, so bolj kot v sprejemanje usmerjene v zaničanje starosti.

Predstavljeno vodi v to, da samo stari ljudje, ki z različnimi strategijami prikrivajo stigmo let z ohranjanjem mladostniške lepote, vitalnosti in energije, dobijo spoštovano mesto v družbi. Tisti, ki pri tem ne uspejo, so še vedno obsojeni na negativen status odvisne in krhke starosti. Govorimo o poslednji družbeni in sistemski izključenosti, ki se ji marsikdo upira tako, da se trudi ohranяти podobo srednjih let in da v tej vnaprej izgubljeni vojni postaja le karikatura prejšnjega sebe.

Diskusijska vprašanja

- Kako mediji vplivajo na oblikovanje družbenega razumevanja starosti?
- Kako mediji prispevajo k preprečevanju ali širjenju starostne diskriminacije? Kakšna je pri tem odgovornost novinarjev in urednikov?
- Zakaj so zgodbe starih ljudi pogosto manj atraktivne za novinarsko poročanje?
- Kako so povezani starizem, starostni stereotipi in mediji?
- Katere posledice imajo stereotipni prikazi starosti in kako bi se jim dalo izogniti?

Viri za poglobljanje vsebine

Gerdina, O. (2023). Podobe starosti v časopisih, revijah, na televiziji in spletu.

V: Ličen, N., Mezgec, M., Lahe, D. *Homo senescens II: izbrane teme*, 61–71. Koper: Založba Univerze na Primorskem. Dostopno prek <https://www.hippocampus.si/ISBN/978-961-293-315-9/mobile/index.html>

Gerdina, O. (2023). Marginalisation of older people's problems as a reflection of news values: the case of the newspaper Delo. *Družboslovne razprave*, 39(103), 42–61. Dostopno prek <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-XXDSSQ0L>

Swift J. H., in Steeden, B. (2020). *Exploring representations of old age and ageing*. Kent: Centre for Ageing Better. Dostopno prek <https://uwe-repository.worktribe.com/output/6969291>

Portretiranje starosti v medijih – izziv za novinarje. Dostopno prek <https://novinar.com/novica/portretiranje-starosti-v-medijih-izziv-za-novinarje/>

Primer obravnave starosti v časopisu Delo

Čuvaji informacij

»Slovenija je sedma najstarejša država na svetu, že kmalu pa bo tudi v klubu superstarov, v katerem je vsak peti prebivalec starejši od 65 let.«
Delo, 22. 10. 2018

Poročanja vredni dogodki so v medijih izbrani na podlagi presoje posameznikov, interesnih skupin ali organizacij, z drugimi besedami novinarjev, urednikov ali lastnikov. S tem opravljajo pomembno funkcijo vratarjev, ki selektivno v poročanje vključujejo ter iz njega izključujejo težave, dogodke in ideje. Selekcija ni vedno posledica zavestnega odločanja. Za pozornost novinarjev namreč tekmuje veliko dogodkov in zgodb, novinarji pa ne zmorejo zbirati vseh informacij ali informirati javnosti o vsakem posamičnem dogodku. Z izborom in objavljanjem sporočil mediji usmerjajo našo pozornost k temam, ki jih družba sprejme kot pomembnejše, in oblikujejo javno razpravo. Zato raziskovalci spremljajo, katere tematike so v določenem obdobju v družbi sprejete kot pomembne in čigave koristi bi lahko takšna postavitev odražala pa tudi katere posledice imajo lahko za delovanje družbe in oblikovanje javnega mnenja.

Čeprav časopisne naklade močno upadajo, so informativni mediji, kamor večinsko sodijo tudi dnevni časopisi, ključni, saj so njihove informacije pozneje distribuirane prek elektronskih in drugih komunikacijskih kanalov ali drugih medijev. Za dnevne informativne časopise je verjetneje, da jih bodo ljudje dojemali kot ‚resnične‘. Za informacije, ki jih ljudje dojemajo kot ‚resnične‘, pa lahko predpostavljamo, da imajo večji vpliv na dožemanje sveta, delovanje ter na odnose z drugimi posamezniki in s skupinami.

V nadaljevanju povzemam najpomembnejše ugotovitve poglobljene raziskave o podobah starosti v Sloveniji (Gerdina, 2022), ki temelji na časopisnih prispevkih o problemih, s katerimi se spoprijemajo stari ljudje, ki so bili objavljeni v Delu v letih 2004, 2008, 2011, 2014 in 2018.

Prezrte težave

»Prostovoljci opažajo, da precej starostnikov skrivoma obiskuje javne kuhinje.« Delo, 1. 10. 2008

Zgoraj omenjena slovenska raziskava se je med drugim spraševala, koliko pozornosti je osrednji slovenski dnevni časopis Delo v zadnjih petih volilnih letih namenil problemom, s katerimi se spoprijemajo stari ljudje.

Od 1.243 prispevkov o starosti v Delu se jih je 124 oziroma 10 odstotkov primarno nanašalo na problem ali probleme starih ljudi v Sloveniji. Je to veliko ali malo? Pri odgovoru na to vprašanje naletimo na dva problema. Prvič, količina poročanja ne sovпада nujno z dejansko resnostjo problemov, na kar opozarja strokovna literatura. Drugič, podatka o deležu ljudi v Sloveniji, ki se spoprijema z družbenimi problemi v starosti, nimamo, zato si lahko pri odgovoru na vprašanje pomagamo samo s posrednimi indikatorji, na primer s podatki o deležu starih ljudi, ki živijo pod pragom tveganja revščine.

Delež starih 65 let in več, ki živijo na pragu tveganja revščine, je bil na primer v izbranem obdobju analize med prebivalstvom več kot dvakrat višji od deleža prispevkov o njihovih problemih (SURS, 2022). Če upoštevamo, da je delež ljudi, ki živijo pod pragom revščine, med starejšimi od 65 let in upokoјenci v Sloveniji med najvišjimi v Evropi, lahko vendarle sklenemo, da stopnja medijske pozornosti, ki so je deležni problemi starih ljudi v časopisu Delo, nakazuje na precejšnjo družbeno indiferentnost do teh problemov (Gerdina, 2023a).

Vsi v istem košu

»Marsikdo je v težjem položaju kot upokojenci, številne mlade družine, ki morajo preživljati otroke ... Država bi se morala ukvarjati tudi s prihodnostjo, ki je odvisna od teh mladih družin.« Delo, 30. 10. 2008

V osrednjem nacionalnem časopisu so stare pogosto obravnavali kot od preostale družbe ločeno in enolično skupino, rečeno drugače, pisci jih ne presoja po individualnih značilnostih, ampak na podlagi specifične skupne značilnosti, v tem primeru starosti; najpogosteje so imenovani starejši ali upokojenci. Pisci niso upoštevali trenutnih lastnosti posameznikov, kot so: starost, zdravstveno stanje, spol, stopnja izobrazbe, etnična pripadnost, preskrbljenost, kraj prebivanja. Niso zaznavali niti preteklih dejavnikov, kot so: genetske danosti, staranje v različnih okoliščinah, vpliv družbenih institucij in zgodovinskih dogodkov na posameznike, niti raznovrstnih drugih okoliščin.

Podcenjevanju razlik med podskupinami starih ljudi so se novinarji redko in še takrat samo navidezno izognili tako, da so obdobje starosti razdelili in na primer specifično poudarili, da gre za probleme, s katerimi se spoprijemajo starejši od 80 let ali najstarejši stari ljudje. To na ravni povprečja prav tako prezre neverjetno raznolikost v na primer psihosocialnih zmožnostih, življenjskem zadovoljstvu, materialnih razmerah, prebivanju v ruralnem ali urbanem okolju ali pripadnosti še kakšni drugi prikrajšani družbeni skupini (npr. ženskam, Romom, priseljencem). Obenem so spregledani življenjski poteki.

Pisci niso upoštevali trenutnih lastnosti posameznikov, kot so: starost, zdravstveno stanje, spol, stopnja izobrazbe, etnična pripadnost, preskrbljenost, kraj prebivanja.

Novinarji niso upoštevali genetskih razlik, ki lahko pri določenih posameznikih povečajo ali zmanjšajo verjetnost pojava določenih bolezni, na primer zgodnje Alzheimerjeve bolezni, kot niso upoštevali niti dejstva, da se ljudje staramo v različnih okoliščinah, kar pomeni, da nas zaznamujejo različne izkušnje, na primer oblike družine, v kateri smo odraščali, v kakšne šole smo hodili in do katerega položaja smo prišli v delovnem

procesu. Enako spregledane so bile različne zgodovinske izkušnje v različnih življenjskih obdobjih.

Objave v povezavi z družbenimi odnosi poudarjajo produktivno staranje, ki družbeni položaj starih ljudi opredeljuje z njihovo tako imenovano koristnostjo družbi. Stari ljudje so toliko bolj cenjeni, kolikor bolj ustrezajo normam srednjih let, med katerimi prednjačijo produktivnost, učinkovitost in neodvisnost.

Kozmetični popravki brez systemske strategije

»Prostovoljno delo za starejše je v Sloveniji premalo cenjeno.«

Delo, 27. 5. 2008

Ponujene rešitve za prostorske, materialne in za statusne težave starih ljudi so večinoma neposredne in takoj uresničljive, zato pa predvsem začasne narave. Pogosto vpletajo prostovoljce ali zahtevajo enkratno pomoč. Sorazmerno celostno in dolgoročno pa so bili predlagani: rešitve za razbremenitev preobremenjenih oskrbovalcev, promoviranje nenasilne komunikacije, ozaveščanje o problematiki, ustrezna zakonodajna podpora in njeno udejanjanje.

Večina ponujenih rešitev se je omejevala na konkretne in enkratne ukrepe, manj pa jih je nagovarjalo širše družbene okoliščine starostnih neenakosti in diskriminacije, ki te probleme povzročajo. Predvsem najpogostejše niso upoštevale perspektive življenjskega poteka in posledic vseživljenjske akumulacije prikrajšanosti. Prav tako so le redko upoštevale dejstvo, da se stari ljudje s problemi navadno spoprijemajo bistveno dlje časa kot druge starostne skupine. Za neposredno posledico starizma, kot so: marginalizacija, večplastna diskriminacija in socialna izolacija, ni bilo ponujenih rešitev ali pa so reševale le simptome, kot je na primer reševanje osamljenosti starih ljudi prek druženja s prostovoljci. Širši dejavniki, kot je na primer kakovost prebivanja v propadajoči soseski ali digitalna izključenost, v iskanje rešitev za težave starih ljudi niso bili zajeti.

Za večino svojih rešitev država ne definira njihove izvedljivosti, na primer virov financiranja. Sorazmerno pogosto reševanje materialnih in finančnih stisk upokoencev z enkratnimi in s kratkoročnimi rešitvami pa lahko prispeva k vtisu, da upokoenci od družbe stalno zahtevajo nekaj več.

Grožnja normalizacije

»Podhranjenih je kar 40 odstotkov starostnikov v domovih upokoencev, 20 odstotkov oskrbovanih v skupnosti, pet odstotkov neodvisnih starostnikov, ki prebivajo na svojem domu, in 40 odstotkov bolnikov v bolnišnicah.« Delo, 10. 12. 2018

Večinoma časopisi vrednost starim ljudem določajo glede na sposobnost, da se podrejajo normam dejavnosti, produktivnosti, učinkovitosti, tekmovalnosti in neodvisnosti. V tem lahko prepoznamo normalizacijo prikazovanja starih ljudi, katere cilj je vzpostaviti pozitivno vrednoteno družbeno vlogo za stare ljudi. A se takoj pokaže, da je problematičen tisti, ki določa pojem normalnosti, v našem primeru, če ta postavlja ljudi v srednjih letih kot normo, s katero primerja stare ljudi.

Precej ironije je v ugotovitvi, da uspešno staranje pomeni podobo, ki čim manj spominja na starost.

Torej, stari ljudje so toliko bolj sprejemljivi in si njihove težave toliko bolj zaslužijo obravnavo, kolikor bolj so v svoji telesni, vedenjski in v družbeni podobi podobni ljudem v srednjih letih. Sociologinja Toni M. Calasanti (1996) je mehanizem normalizacije razložila na primeru javnih prepričanj o spolu. Trditev, da bi se moralo ženske obravnavati enako kot moške, se v praksi preoblikuje v trditev, da bi morali ženske obravnavati, kot da bi bile moški, pri čemer moški spol postane normativni standard, ki se ga ne razčlenjuje. Po analogiji lahko zapišemo, da v časopisu očitna normalizacija sporoča, da bi morali stare ljudi obravnavati kot posameznike v srednjih letih, pri čemer so srednja leta določena za normo. Precej ironije je v ugotovitvi, da uspešno staranje pomeni podobo, ki čim manj spominja na starost. Časopisna podoba normalne starosti je torej starost

po meri človeka v srednjih letih, za katerega je značilna izjemno močna usmerjenost v delovanje, vse druge oblike starosti pa so opredeljene kot deviantne.

Imperativ produktivnega staranja od starih ljudi zahteva, da svoj čas in kapital uporabijo produktivno, se lotijo dejavnosti, ki odvrtačajo staranje, s čimer lahko ublažijo zdravstvene posledice staranja ter posledične grožnje gospodarstvu in socialni državi.

Takšna normalizacija omogoča večinoma tistim v tretjem življenjskem obdobju, da ohranijo sorazmerno cenjeno mesto v družbi. To velja za stare ljudi, ki se podredijo prevladujočim družbenim normam v starosti, ki zapovedujejo: uspešno izogibanje boleznim in invalidnostim, ohranjanje visoke ravni telesnih in kognitivnih funkcij ter vključenost v družbene dejavnosti. To pomeni, da ohranjajo slog srednjih let in prelagajo starost na vse poznejše obdobje. Temu se pogosto pridružuje še političen motiv, ki skuša imperativ dejavnega staranja prilagoditi utilitaristično in produktivistično. To omogoča kombiniranje materialnih ugodnosti, ki jih prinaša prispevek starih ljudi za javno dobro, z obljubo starim ljudem, da bo njihov prispevek k javnemu dobremu izboljšal njihov status. Imperativ produktivnega staranja od starih ljudi zahteva, da svoj čas in kapital uporabijo produktivno, se lotijo dejavnosti, ki odvrtačajo staranje, s čimer lahko ublažijo zdravstvene posledice staranja ter posledične grožnje gospodarstvu in socialni državi.

Ne dejavno, ampak produktivno staranje

»Saj naredijo veliko dobrega – pomagajo svojim otrokom, jim pospravljajo in pazijo vnuke.« Delo, 1. 10. 2014

Vrline in vire mladih starih ljudi so opevane predvsem v povezavi s produktivnostjo ali kot pomoč pri spopadanju s staranjem prebivalstva. V nedavni slovenski raziskavi je bilo zaznano poudarjanje produktivnega staranja, na primer kadar je razprava o družbenem statusu starih ljudi

zahtevala, da bi morali imeti stari ljudje višji družbeni status na podlagi dejavnosti, ki jih opravljajo za druge, kot so na primer vloga starih staršev, prostovoljsko sodelovanje v humanitarnih projektih ali vključitev na trg dela. Ni pa bila podelitev enakega družbenega statusa starih ljudi obravnavana kot družbeno pravična že sama po sebi.

Ko Evropska komisija promovira dejavno staranje, ne cilja na kakršne koli dejavnosti, ampak samo na produktivne za gospodarstvo in družbo. Ne za dejavno, za produktivno staranje gre.

V dokumentu Eurostata Staranje v Evropi iz leta 2020 piše: »Politika Evropske komisije glede dejavnega staranja si prizadeva, da bi starim ljudem čim dlje omogočili upravljanje s svojim življenjem ter prispevek h gospodarstvu in družbi, kjer koli je mogoče« (Eurostat, 2020, 9). Medtem ko je za podobo avtonomnega in neodvisnega starega človeka mogoče slutiti tudi ideal človeka, ki je in se čuti odgovornega za svoje staranje, nam zadnji del povedi razkrije, za kaj v resnici gre. Ko Evropska komisija promovira dejavno staranje, ne cilja na kakršne koli dejavnosti, ampak samo na produktivne za gospodarstvo in družbo. Ne za dejavno, za produktivno staranje gre (van Dyk in drugi, 2013).

Imperativ produktivnega staranja je zakrit z dejavnim staranjem in je neredko prikazan kot zmaga za vse. Ilustrativen je zapis angleškega profesorja Alana Walkerja (2002, 137): »Lepota te strategije je v tem, da je dobra za vse: od starajočih se državljanov vseh starosti v smislu maksimalnega povečanja njihovega potenciala in kakovosti življenja do družbe kot celote, ki iz človeškega kapitala dobi kar največ in se izogne medgeneracijskim konfliktom z ustvarjanjem pravičnejše, bolj vključujoče družbe.«

Normalizacija po meri človeka v srednjih letih pravzaprav vodi v moralno in družbeno delitev med produktivnimi in neproduktivnimi starimi ljudmi. To v veliki meri sovпада z delitvijo starosti na tretje in četrto življenjsko obdobje, po kateri so mladostni stari ljudje cenjeni, ker ohranjajo slog in vrednote srednjih let, najstarejši stari ljudje pa izločeni iz družbe s pomočjo radikalnega drugačenja. Toda dejavno sodelovanje v družbi ni univerzalna želja. Poleg teh, ki se ne želijo vključiti v skupnost, so iz nje gotovo izključeni stari ljudje v četrtem življenjskem obdobju, ki se spopadajo z težjimi zdravstvenimi težavami ali nimajo dovolj ekonomskega

ali kulturnega kapitala, da bi sledili vsiljenim vrednotam, ki izhajajo iz delovne etike, zato njihove stiske ostajajo zunaj pozornosti javnosti. Obravnavani so samo kot patologija, le redko pa so omenjeni v povezavi z dostopnostjo storitev, grajenega okolja in infrastrukture. Takšna obravnava starih ljudi kaže na pogled na starost, pri katerem prevladujejo bolezni ali motnje, ki jih je treba odpraviti, prestaviti na čim poznejše obdobje in navsezadnje izkoreniniti.

Kritiki produktivnega staranja opozarjajo na zablodo, da je proces staranja mogoče zavestno nadzorovati ter preprečevati upad sposobnosti in odvisnost, zaradi katere lahko neuspešno sledenje tem idealom postane neuspeh posameznika. Ko stari ljudje namerno ali nenamerno prekršijo zahteve produktivnega staranja, tvegajo, da bodo potisnjeni na rob družbe, obenem pa postali žrtve stereotipov in prezira, obtoženi neproduktivnega, neuspešnega, odvisnega, neučinkovitega ali deviantnega načina življenja. V časopisih se to najočitneje kaže skozi odnos do starih ljudi v četrtem življenjskem obdobju, ki ne morejo slediti imperativu produktivnega staranja, njihove težave pa niso dovolj zanimive, da bi se uvrstile na časopisne strani in bile deležne javne razprave.

Dokler bo kot normalno oziroma uspešno staranje veljalo produktivno staranje in bodo odkloni od tega v medijih prikazovani kot neuspeh posameznika, ne bodo enačenja in radikalnega drugačenja deležni le tisti, ki ne zmorejo ohranjati visoke stopnje vključenosti v družbene in produktivne aktivnosti, ampak tudi tisti, ki se temu zavestno odrekajo.

Enačenje in drugačenje

»Starejši so prikazani kot breme, ki naj bi že s svojim obstojem izvajali pritisk na socialno državo, čeprav jo siromaši, reže in spodjeda kapital iz ozadja s svojo ofenzivo, katere cilj je še dodatno zniževanje davka na dobiček in že tako nizkih vplačil v socialno blagajno.« Delo, 7. 5. 2018

Enačenje in drugačenje po starosti je problematično poenostavljajenje, ker uvrstitev v starostno skupino še ne pomeni, da imajo ti ljudje kaj skupnega. Staranje je visoko individualizirano in stari ljudje se glede

socioekonomskih okoliščin, socialnih interakcij, zdravja, varnosti, kakovosti življenja močno razlikujejo. V časopisih novinarji pogosto predpostavljajo za starost splošno prepoznavne stereotipne, nespremenljive in pogosto pretirane lastnosti. To se kaže v pogosti uporabi kolektivnih poimenovanj, kot so stari ljudje ali upokoјenci, kar v nekem smislu pomeni razčlovečenje, ki lahko, kadar govorimo o ljudeh s starostnimi težavami, bralca odvrača od empatije z njimi.

Podoba starih kot odvisnih pa ne sledi naravnemu procesu staranja, ampak družbenemu pogledu nanje.

Opisi težav in rešitev zanje pogosto predpostavljajo enačenje starih ljudi glede zdravstvenega stanja, zmožnosti, socialnih potreb in želja, jih prikazujejo kot drugačne. Če se starost obravnava kot kvalitativno drugačno obdobje kot življenje v srednjih letih in trdi, da akumulirana modrost pomeni vrhunec v človekovem razvoju, gre za pripisovanje višje vrednosti starim ljudem, a ni zaradi tega nič manj staristično. Nedavna slovenska raziskava je pokazala, da drugačnost najpogosteje pomeni slabotnost, ranljivost in odvisnost od pomoči, kamor sodijo: odmik od plačanega dela, pešanje in odvisnost od oskrbe (Gerdina, 2022b). Podoba starih ljudi kot odvisnih pa ne sledi naravnemu procesu staranja, ampak družbenemu pogledu nanje, ki se ohranja s prevladujočimi starističnimi družbenimi vrednotami, pri čemer ključno vlogo igrajo norme srednjih let.

Starost kot odklon od srednjih let

»Po odlikah starejših od 55 let, kot jih kaže anketa, se Slovenija ni izkazala zlasti pri obvladovanju stresa in produktivnosti, kjer je zelo zaostala za povprečjem EU.« Delo, 8. 10. 2018

V odnosu do srednjih let se starost kaže kot odklon. Že samo dejstvo, da starost vedno potrebuje spodbudno značilnost, da mora biti na primer dejavna, produktivna, uspešna, da jo lahko obravnavamo kot nekaj dobrega, razkriva razvrednotenje starosti. Poskusi ustvarjanja dobrih podob starosti so brez preverjanja tega standarda za primerjavo obsojeni na

neuspeh. Enačenje in drugačenje sta ključni komponenti starizma, ki pomagata upravičiti nizek družbeni položaj starih ljudi. Hkrati se lahko iz medijev preselita v javne in politične razprave ter utemeljujeta socialne politike.

Časopisi so tako sredstvo za oblikovanje stališč do starosti in staranja pa tudi mehanizem za ohranjanje starizma in kulturnih stereotipov o starih ljudeh.

Starizem v medijih v prvi vrsti deluje prek avtomatskih ali nezavednih stereotipov, ki preprečujejo prepoznavanje resničnih težav starih ljudi. Ker novinarji z vsakodnevno izbiro in razkrivanjem usmerjajo našo pozornost k najpomembnejšim družbenim problemom, lahko odmerjajo zanimanje za težave starih ljudi v javnosti in posledično krepijo neodzivnost politike za njihovo odpravljanje. Predvsem pa so spregledani kumulativni učinki starosti z drugimi stigmami na podlagi na primer spola, rase, oviranosti, spolne usmerjenosti, socioekonomskega statusa, pri čemer so člani že marginalizirane skupine še dodatno stigmatizirani, ko se postarajo. Če ponovimo, časopisi so sredstvo za oblikovanje stališč do starosti in staranja pa tudi mehanizem za ohranjanje starizma in kulturnih stereotipov o starih ljudi.

Kadar so v prispevkih stari ljudje označeni s stereotipom topline in nekompetentnosti, jih bo družba verjetneje pomilovala. Čeprav so pri sočutnem starizmu individualne lastnosti starih ljudi še vedno prezrte ter jih nadomešča mešanica telesne in duševne opešanosti, izolacije, odvisnosti, revščine na eni ter prijznosti in zanesljivosti na drugi strani, so stari ljudje prikazani kot tisti, ki potrebujejo in si zaslužijo državno pomoč. Sočutni starizem lahko v nasprotju z nekaterimi drugimi -izmi, na primer z rasizmom in s seksizmom, starim ljudem koristi, na primer s spodbujanjem državnih programov za pomoč starim ljudem in ukrepov proti starostni diskriminaciji.

Na drugi strani so v časopisnih podobah starosti poudarjeni: bogastvo, politična moč, svoboda, mladostnost, sreča in sebičnost. V tem kontekstu stari ljudje lahko postanejo skupina, ki je deležna preveč družbene zaščite oziroma ki si ne zasluži družbene pomoči. Posledično jih to izpostavi očitkom, da za ohranjanje lastnih privilegijev na račun drugih družbenih skupin, na primer mladih, izrabljajo omejene družbene vire.

Zavist mladih do starih ljudi se hrani s podobo starih ljudi kot družbene- ga bremena, ki sebično troši skupne družbene vire, prezir pa s podobo starih ljudi kot politično močne in privilegirane družbene skupine, ki si z manipulacijo zagotavljajo ugoden družbeni položaj.

Sami so si krivi

»Za vsak inhalator, ki ga po navodilu zdravnika zaradi astme potrebuje dnevno, mora doplačati štiri evre, na mesec ji predpišejo tri. Ne inhaliram dvakrat na dan, kot bi morala, ampak enkrat,‘ je priznala 68-letna upokojenka.« Delo, 7. 5. 2018

Časopisi neredko poenostavljajo problematiko, da bi bralstvo lažje razumelo vzroke in rešitve za težave starih ljudi in problematiko starosti, s tem pa lažje zastavljajo vprašanje odgovornosti. Problematiko običajno naslavljajo kot posledico značilnosti posameznikov, zato se trud za spremembo ali rešitev osredinja na spreminjanje ravnanja posameznika. Na drugi strani pa problematika izvira iz družbenih razmer, kot so na primer: neenake možnosti, neenaka razporeditev družbenih in ekonomskih virov, z geografskim prostorom povezane neenakosti ali neenakosti zaradi posledic diskriminacije. Tu se rešitve išče v vladnih politikah in delovanju institucij ali skupin.

Od sredine sedemdesetih let naprej je sočutne stereotipe začel nadomeščati souvažni starizem, ki je ponovno okrepil prepričanje, da so za probleme starih ljudi primarno odgovorni posamezniki, žrtve problema.

Starost in z njo povezani problemi so bili sicer večino zgodovine obravnavani kot problem posameznika. Kot družbeni problemi se začnejo uveljavljati šele na začetku dvajsetega stoletja, ko postanejo položaj in problemi starih ljudi obravnavani na podlagi škodljivih posledic demografskih trendov, industrializacije in gospodarske krize. Ker so problemi zaznani kot v veliki meri neodvisni od individualnih pomanjkljivosti, so hkrati pretežno pripisani odgovornosti države, kar je spodbudilo oblikovanje prvih obrisov starostnih politik v okviru nastajajoče države blaginje.

Za upravičevanje zgodnje državne pomoči je bilo ključno, da so bili stari ljudje obravnavani skozi sočutne stereotipe, torej kot pasivne žrtve neugodnih družbenih okoliščin. V tem obdobju sočutnih stereotipov so stari ljudje postali upravičeni do družbene pomoči.

Kot je bilo že izpostavljeno, so se od sredine sedemdesetih let naprej starostni stereotipi v ZDA in Združenem kraljestvu začeli spreminjati. Kot ugotavljajo številni tuji raziskovalci, časopisi vse pogosteje sporočajo, da ‚stari ljudem podrejena država‘ na račun mladih ohranja (pre)visok standard starih ljudi, ki so za ‚neodgovorno‘ vedenje ‚nagrajeni‘ še s privilegiji v starosti (Binstock, 2010). Krepi se prepričanje, da so za probleme, s katerimi se spoprijemajo, primarno odgovorni sami stari ljudje, žrtve problema. In tako dodatna zaščita in dodeljeni družbeni viri za pomoč niso več upravičeni.

V nasprotju s tem je iz slovenske raziskave o podobah starosti jasno, da prevladujejo prispevki, ki priznavajo, da ima veliko težav, s katerimi se spoprijemajo stari ljudje, družbene vzroke in jih je torej treba obravnavati na družbeni ravni (Gerdina, 2022a). To lahko delno pripišemo domnevi, da je individualizem v Sloveniji manj izrazit kot v nekaterih ‚zahodnih‘ in postsocialističnih družbah, v katerih država prevzema le minimalno odgovornost za tveganja, ki jih trg ne sprejme (Mandič in Hrast, 2009). Upoštevati moramo še, da sta v slovenskem blaginjskem sistemu država in družina prevladujoča dejavnika blaginje. V tem pogledu so ugotovitve slovenske raziskave bližje ugotovitvam nordijskih raziskav, v katerih je kot glavni vir oskrbe v glavnem spoznana družba. Druga mogoča razlaga je, da na probleme starih ljudi pri nas najpogosteje opozarjajo predstavniki države in interesnih skupin, ki se osredinjajo na odpravljanje družbenih in strukturnih virov problemov ali pa novinarjem priskrbijo veliko gradiva o družbenih vzrokih in rešitvah (Gerdina, 2022a).

Ne za starost, za celotno življenje gre

»Trenutna prekarnost, ki vpliva na povečanje revščine med mladimi, predvsem med ženskami, bo gotovo vplivala tudi na slabši položaj generacij v času upokojitve.« Delo, 7. 5. 2018

Pregled pokaže, da slovenski časopisi zaznavajo le vpliv družbenih dejavnikov na posameznika ali skupino, ko ta že doseže starost oziroma se upokoji. Družbeni vzroki neenakosti v starosti v predhodnih obdobjih so, razen izjemoma, spregledani.

Uspešno reševanje težav starih ljudi na dolgi rok torej zahteva izboljšanje družbenih razmer, ki zadevajo vse starostne skupine.

Biološke, družbene in psihološke težave starih ljudi niso le posledica kronološke starosti, ampak nanje močno vpliva vrsta dejavnikov skozi vse posameznikovo življenje, najmanj od rojstva naprej. Simone de Beauvoir (2018, 38–39) je v znamenitem delu Starost že pred petdesetimi leti zapisala: »Dejstvo, da človek v zadnjih petnajstih ali dvajsetih letih življenja ni drugega kot odpadek, izmeček, odkriva propad naše civilizacije. /.../ Takšno dehumanizacijo starosti povzročajo: izkoriščanje delavcev, vse večja razpršenost družbe, skrajna beda kulture privilegiranih in redkih izobražencev. In prav ta starost jasno pokaže, da je treba o vsem znova premisliti, preoblikovati vse od začetka.« Uspešno reševanje težav starih ljudi na dolgi rok torej zahteva izboljšanje družbenih razmer, ki zadevajo vse starostne skupine. Neupoštevanje celotnega življenja pomeni obravnavo samo v starosti očitnih težav, česar posledica so tako imenovani kozmetični popravki, zakrita pa ostaja sistemska narava težav, katere upoštevanje bi edino lahko radikalno izboljšalo življenje za vse.

Primer takih celovitejših rešitev so univerzalne temeljne storitve, ki ljudem v vseh starostih poleg denarnega dohodka prinašajo še virtualni dohodek v obliki storitev.

Kadar rešitve za specifične težave starih ljudi zahtevajo dobršen del družbenih virov, lahko to kot stranski produkt zaneti medgeneracijski konflikt, na primer, kadar je samo starim ljudem dodeljena finančna pomoč,

mladim pa se sporoča, da za njihove probleme ni denarja. Kadar se, nasprotno, z upoštevanjem celotnega življenjskega poteka opredeli sistemske vzroke neenakosti, ki jih občutijo vse generacije, pa si mogoče lahko obetamo celovitejših rešitev, ki zajemajo vse generacije in krepijo medgeneracijsko solidarnost. Primer takih celovitejših rešitev so univerzalne temeljne storitve, ki ljudem vseh starosti poleg denarnega dohodka prišajajo še virtualni dohodek v obliki storitev (Coote in Percy, 2021).

Upoštevanje celotnega življenjskega poteka koristi tudi, ko je vzrok za težavo pripisan ravnanju posameznika. Če so v časopisu, na primer, vzroki za težave starih ljudi, prikazani kot posledica njegovih dejanj v preteklosti, se zmanjša stereotipna povezava med temi težavami in starostjo. Če je slabo psihofizično zdravje v starosti pripisano odločitvam posameznikov, za katere so sami odgovorni, kot so na primer: kajenje, premalo gibanja, prevelika izpostavljenost soncu, in ne univerzalnemu procesu staranja, na katerega ne morejo vplivati, se bo za zmotno in stereotipno izkazala predpostavka, da je slabo zdravje v starosti posledica starosti kot take.

Na zadnje življenjsko obdobje omejeno prikazovanje vzrokov za težave starih ljudi krepí politično apatijo mlajših generacij glede problemov starih ljudi in negativne starostne stereotipe, hkrati pa prikriva povezave med težavami in rešitvami. Ravno zaradi tega so ponujene rešitve večinoma kratkoročne, največkrat v obliki enkratnih pomoči in/ali prostovoljstva, torej nesistemske in prepuščene solidarnosti posameznikov, kar veliko ljudi vidi kot zavestno neoliberalno urejanje za kapital nezanimivih zadev. Manjka celovitejše razumevanje vzrokov za težave starih ljudi, ki bi lahko do določene mere zagotovilo večjo odpornost proti tveganjem, ki jih povzroča neoliberalni pritisk na sisteme blaginje, katerega temelji so: privatizacija, individualizacija tveganj in odgovornost za blaginjo.

Seznam literature

- Abrams, D., Vaclair, C. M., in Swift, H. (2011). *Predictors of attitudes to age in Europe*. Department of Work and Pensions, Research Report No. 735. Crown 2011.
- Applewhite, A. (2017). *Lepota let: manifest proti starizmu*. Nova Gorica: Eno.
- Ayalon, L., in Tesch - Römer, C. (2018). Introduction to the section: Ageism–Concept and origins. V L. Ayalon in C. Tesch - Römer (ur.), *Contemporary perspectives on ageism* (str. 1–10). Cham: Springer doi: 10.1007/978-3-319-73820-8
- Bai, X. (2014). Images of ageing in society: A literature review. *Journal of Population Ageing*, 7(3), 231–253.
- Benassi, D. (2010). »Father of the Welfare State«? Beveridge and the Emergence of the Welfare State. *Sociologica*, 4(3), 0–0. doi: 10.2383/33647
- Bengtson, V. L., in Schaie, W. K. (ur.) (1999). *Handbook of Theories of Aging*. New York: Springer
- Bengtson, V. L., Gans, D., Putney, N. M., in Silverstein, M. (ur.) (2009), *Handbook of Theories of Aging*. 2nd ed. New York: Springer
- Binstock, R. H. (2010). From compassionate ageism to intergenerational conflict?. *The Gerontologist*, 50(5), 574–585.
- Bodner, E., Palgi, Y., in Wyman, M. F. (2018). Ageism in mental health assessment and treatment of older adults. V L. Ayalon in C. Tesch - Römer (ur.), *Contemporary perspectives on ageism* (str. 241–262). Cham: Springer. doi: 10.1007/978-3-319-73820-8
- Butler, R. N. (1969). Age-ism: Another form of bigotry. *The Gerontologist*, 9(4/1), 243–246.
- Butler, R. N. (2002). *Why survive? Being old in America*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Butler, R. N. (2006). Combating ageism: a matter of human and civil rights. V *Ageism in America* (str. 1–5). New York: International Longevity Center-USA.
- Calasanti, T. M. (1996). Gender and life satisfaction in retirement: An assessment of the male model. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 51(1), 18–29.
- Chen, C. H. (2015). Older adults as discursively constructed in Taiwanese newspapers: A critical discourse analysis. *International Journal of Society, Culture & Language*, 3(2), 72–84.
- Chu, L., Lay, J. C., Tsang, V. H. L., in Fung, H. H. (2020). Attitudes toward aging: A glance back at research developments over the past 75 years. *The Journals of Gerontology: Series B*, 75(6), 1125–1129.
- Coote, A., in Percy A. *Univerzalne temeljne storitve*. Ljubljana: OPRO, zavod za aplikativne študije.
- Cowgill, D. O., in Holmes L. D. (ur.). (1972). *Aging and modernization*. New York: Appleton-Century-Crofts.

- Cuddy, A. J., in Fiske, S. T. (2002). Doddering but dear: Process, content, and function in stereotyping of older persons. V T. Nelson (ur.), *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons* (str. 3–26). Cambridge: The MIT Press.
- Cumming, E., in Henry, W. (1961). *Growing Old: The process of disengagement*. New York: Basic Books
- De Beauvoir, S. (2018). *Starost I: Stališče zunanosti*. Ljubljana: OPRO, zavod za aplikativne študije
- Eurostat (2020). *Ageing Europe: Looking at the lives of older people in the EU*. 2020 edition. doi: 10.2785/628105
- Evans, S. C. (2018). Ageism and dementia. V L. Ayalon in C. Tesch - Römer (ur.), *Contemporary perspectives on ageism* (str. 263–275). Cham: Springer doi: 10.1007/978-3-319-73820-8
- Fearly, G., in McNamara M. (2009). *Constructing ageily and age identity: A case study of newspaper discourses*. Dublin: National Centre for the Protection of Older People.
- Featherstone, M., in Hepworth, M. (1995). Images of positive ageing: A case study of Retirement Choice magazine. V M. Featherstone in A. Wernick (ur.), *Images of Ageing: Cultural Representations of Later Life* (str. 27–47). London: Routledge.
- Featherstone, M., in Wernick A. (1995). Introduction. V M. Featherstone in A. Wernick (ur.), *Images of Ageing: Cultural Representations of Later Life* (str. 1–14). London: Routledge.
- Ferraro, K. F. (2018). *The gerontological imagination: An integrative paradigm of aging*. New York: Oxford University Press.
- Filipovič Hrast, M., in Rakar, T. (2019). *Socialna politika danes in jutri*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Gerdina, O. (2021). Reprezentacije problemov starih ljudi v časopisu Delo. V: Ignjatović, M., Kanjuo - Mrčela, A., Kuhar, Roman (ur.), *Pandemična družba: Slovensko sociološko srečanje*. Ljubljana, 24.–25. september 2021, 195–199. Ljubljana: Slovensko sociološko društvo.
- Gerdina, O. (2022a). Pripisovanje odgovornosti za probleme starih ljudi v osrednjem slovenskem časopisu. V: Ignjatović, M., Kanjuo - Mrčela, A., Kuhar, Roman (ur.), *Socio-ekološka transformacija*. Slovensko sociološko srečanje: Ljubljana, 4. in 5. november 2022, 156–160. Ljubljana: Slovensko sociološko društvo.
- Gerdina, O. (2022b). *Reprezentacije starosti v slovenskih dnevnih časopisih* (doktorska disertacija). Dostopno prek: <https://repozitorij.uni-lj.si/lzpisGradiva.php?id=141132&lang=slv>
- Gerdina, O. (2022c). Starizem in starostni stereotipi. V: Ličen, N., Mezgec M. (ur.), *Homo senescens: dolgoživost in izobraževanje starejših* (str. 85–97). Založba Univerze v Ljubljani.
- Gerdina, O. (2023a). Marginalisation of older people's problems as a reflection of news values: the case of the newspaper Delo. *Družboslovne razprave*, 39(103), 42–61.

- Gerdina, O. (2023b). Mehkejše izrazoslovje ali na starosti utemeljena socialna varnost. *Kakovostna starost: časopis za socialno gerontologijo in gerontagogiko*, 26(2) 3–11.
- Gerdina, O. (2023c). Kratek zgodovinski oris družbene konstrukcije starosti. V: Ličen, N., Mezgec, M., Lahe, D. *Homo senescens II: izbrane teme*, 49–60. Koper: Založba Univerze na Primorskem.
- Gerdina, O. (2023d). Podobe starosti v časopisih, revijah, na televiziji in spletu. V: Ličen, N., Mezgec, M., Lahe, D. *Homo senescens II: izbrane teme*, 61–71. Koper: Založba Univerze na Primorskem.
- Gerdina, O., in Kurdija, S. (2024). Ageism in Slovenia: Assessing differences between 2008 and 2022. *Annales: anali za istrske in mediteranske študije, Series historia et sociologia*, 34(1), 45–58.
- Gibb, H., in Holroyd, E. (1996). Images of old age in the Hong Kong print media. *Ageing & Society*, 16(2), 151–175.
- Gilleard, C., in Higgs, P. (2010). Aging without agency: Theorizing the fourth age. *Aging & mental health*, 14(2), 121–128.
- Gorham, B. W. (1999). Stereotypes in the media: So what?. *Howard Journal of Communication*, 10(4), 229–247.
- Hall, S. (1973). *Encoding and Decoding in the television discourse*. Discussion Paper. Birmingham: University of Birmingham. Dostopno prek <http://epapers.bham.ac.uk/2962/>.
- Haber, C., in Gratton, B. (1994). *Old age and the search for security: An American social history*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Harrington, C. L., Bielby, D., in Bardo, A. R. (2014). *Aging, media, and culture*. London: Lexington Books.
- Havighurst, R. J. (1963). Successful aging. V R. H., Williams, C., Tibbits, in W. Donahue (ur.), *Process of Aging: Social and Psychological Perspectives* (str. 299–320). Oxfordshire: Routledge. doi: 10.4324/9781315127460
- Hooyman, N. R., in Asuman Kiyak, H. (1988). *Social Gerontology: A multidisciplinary perspective*. Boston: Allyn and Bacon, Inc.
- Hyde, M., in Higgs, P. (2017). *Ageing and globalisation*. Bristol: Policy Press.
- Jowell, R. (2009). *Evropska družboslovna raziskava 2008* [podatkovna datoteka]. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani Dostopno prek <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/ess08/>.
- Kemp, C. L., in Denton, M. (2003). The allocation of responsibility for later life: Canadian reflections on the roles of individuals, government, employers and families. *Ageing & Society*, 23(6), 737–760.
- Kessler, E. M., Rakoczy, K., in Staudinger, U. M. (2004). The portrayal of older people in prime time television series: The match with gerontological evidence. *Ageing & Society*, 24(4), 531–552.
- Koskinen, S., Salminen, L., in Leino - Kilpi, H. (2014). Media portrayal of older people as illustrated in Finnish newspapers. *International journal of qualitative studies on health and well-being*, 9(1), 1–11.

- Kovács, G., Aczél, P., in Bokor, T. (2021). The portrayal of elderly men and women in Hungarian television news programmes. *Ageing & Society*, 41(9), 2099–2117.
- Kreačič, L. (2004). Med modrostjo in nemočjo: podobe starostnikov na spletu. *Kakovostna starost*, 9(2), 16–29.
- Kurdija, S., Malnar, B., Toš, N., Hafner - Fink, M., Miheljak, V. ... (2021). *Slovensko javno mnenje 2018/2: evropska družboslovna raziskava* [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno prek 2021. <https://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjm182/>. doi: 10.17898/ADP_SJM182_V1.
- Lessenich, S. (2015). From retirement to active aging: changing images of 'old age' in the late twentieth and early twenty-first centuries. V C. Torp (ur.), *Challenges of Aging* (str. 165–177). London: Palgrave Macmillan, doi: 10.1057/9781137283177.
- Levy, B. R., in Banaji M. R. (2002). Implicit Ageism. V T. D. Nelson (ur.), *Ageism: Stereotyping and Prejudice against Older Persons* (str. 49–76). Cambridge: The MIT Press.
- Levy, B. (2009). Stereotype embodiment: A psychosocial approach to aging. *Current directions in psychological science*, 18(6), 332–336.
- Levy, B. R., Ferrucci, L., Zonderman, A. B., Slade, M. D., Troncoso, J., in Resnick, S. M. (2016). A culture-brain link: Negative age stereotypes predict Alzheimer's disease biomarkers. *Psychology and aging*, 31(1), 82.
- Levy, B. R., Slade, M. D., Kunkel, S. R., in Kasl, S. V. (2002). Longevity increased by positive self-perceptions of aging. *Journal of personality and social psychology*, 83(2), 261.
- Livingstone, S. (2009). On the mediation of everything: ICA presidential address 2008. *Journal of communication*, 59(1), 1–18.
- Lloyd - Sherlock, P. G., Ebrahim, S., McKee, M., in Prince, M. J. (2016). Institutional ageism in global health policy. *BMJ*, 1–4. doi: 10.1136/bmj.i4514
- Macnicol, J. (2015). *Neoliberalising old age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Makita, M., Mas - Bleda, A., Stuart, E., in Thelwall, M. (2021). Ageing, old age and older adults: a social media analysis of dominant topics and discourses. *Ageing & Society*, 41(2), 247–272.
- Mandič, S., in Filipovič Hrast M. (2009). Blaginja v starajoči se družbi: analitična izhodišča. V S. Mandič in M. Filipovič Hrast (ur.), *Blaginja pod pritiski demografskih sprememb* (str. 7–26). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede
- McCombs, M., in Reynolds, A. (2009). How the news shapes our civic agenda. V J. Bryant in M. B. Oliver (ur.), *Media effects: Advances in Theory and Research*. 3rd ed. (str. 1–16). New York: Routledge.
- Ng, R., Allore, H. G., Trentalange, M., Monin, J. K., in Levy, B. R. (2015). Increasing negativity of age stereotypes across 200 years: Evidence from a database of 400 million words. *PLoS one*, 10(2), e0117086. doi: 10.1371/journal.pone.0117086
- North, M. S., in Fiske, S. T. (2012). An inconvenienced youth? Ageism and its potential intergenerational roots. *Psychological bulletin*, 138(5), 982–1009. doi: 10.1037/a0027843

- Palmore, E. (1978). Are the aged a minority group?. *Journal of the American Geriatrics Society*, 26(5), 214–217.
- Palmore, E. (1999). *Ageism: Negative and positive*. 2nd ed. New York: Springer.
- Phillipson, C. (2013). *Ageing*. Cambridge: John Wiley & Sons.
- Počivalšek, M. (2017). V (varno) starost brez penzije. Oris trgovsko-podjetniške družine Strupi. V M. Šorn (ur.), *Starost – izzivi historičnega raziskovanja* (str. 105–122). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Ray, R. E. (2011). Studying the ‚Burden‘ of Age: The Work of the Hannan Archival Research Group. V R. E. Ray in T. Calasanti (ur.), *Nobody's burden: Lessons from the great depression on the struggle for old-age security* (str. 1–30). Lanham: Lexington Books.
- Roggeband, C., in Vliegenthart, R. (2007). Divergent framing: The public debate on migration in the Dutch parliament and media, 1995–2004. *West European Politics*, 30(3), 524–548.
- Rose, A. M. (1962). The subculture of the aging: A topic for sociological research. *The gerontologist*, 2(3), 123–127.
- Statistični urad Republike Slovenije [SURSI] (2022). *Statistični letopis 2013*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek <https://pxweb.stat.si/SiStat/sl>.
- Svet EU (2005). *Zelena knjiga: Odziv na demografske spremembe: nova solidarnost med generacijami*. Dostopno prek: <https://op.europa.eu/sl/publication-detail/-/publication/de85fcb2-298a-46fb-9d66-1bb3c8ea384b/language-sl>
- Swift J. H., in Steeden, B. (2020). *Exploring representations of old age and ageing*. Kent: Centre for Ageing Better. Dostopno prek <https://uwe-repository.worktribe.com/>
- Swift, H. J., Abrams, D., Marques, S., Vauclair, C., Bratt, C., in Lima, M. (2018). Ageism in the European Region: Finding from the European Social Survey. V L. Ayalon in C. Tesch - Römer (ur.), *Contemporary perspectives on ageism* (str. 91–108). Cham: Springer. doi: 10.1007/978-3-319-73820-8
- Thompson, S. (2017). Aging and ageism. V N. Thompson in G. R. Cox (ur.), *Handbook of the sociology of death, grief, and bereavement: A guide to theory and practice* (str. 210–223). London: Routledge
- Tomanič Trivundža, I. (2016). Poročilo o analizi prispevkov v slovenskih medijih v obdobju 28. 3. do 1. 6. 2016. Ljubljana: Društvo novinarjev Slovenije.
- Tornstam, L. (2006). The complexity of ageism. A proposed typology. *International Journal of Ageing and Later Life*, 1(1), 43–68.
- Tornstam, L. (2017). *Gerotranscendencija: razvojna teorija o dobrem staranju*. Ljubljana: OPRO, zavod za aplikativne študije
- Townsend, P. (1981). The structured dependency of the elderly: a creation of social policy in the twentieth century. *Ageing and Society*, 1(1), 5–28.
- UMAR (2017). *Strategija dolgožive družbe*. Dostopno prek: https://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/kratke_analize/Strategija_dolgozive_druzbe/Strategija_dolgozive_druzbe.pdf

- Van Der Steen, M. (2008). Ageing or silvering? Political debate about ageing in the Netherlands. *Science and Public Policy*, 35(8), 575–584.
- Van Dyk, S., Lessenich, S., Denninger, T., in Richter, A. (2013). The many meanings of »active ageing«. Confronting public discourse with older people’s stories. *Recherches sociologiques et anthropologiques*, 44(44–1), 97–115.
- Vasil, L., in Wass, H. (1993). Portrayal of the elderly in the media: A literature review and implications for educational gerontologists. *Educational Gerontology: 2An International Quarterly*, 19(1), 71–85.
- Voss, P., Kornadt, A. E., Hess, T. M., Fung, H. H., in Rothermund, K. (2018). A world of difference? Domain-specific views on aging in China, the US, and Germany. *Psychology and Aging*, 33(4), 595–606.
- Walker, A. (2002). A strategy for active ageing. *International social security review*, 55(1), 121–139.
- WHO (2021). *Global Report on Ageism*. Dostopno prek: <https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/demographic-change-and-healthy-ageing/combating-ageism/global-report-on-ageism>
- Ylänne, V. (2015). Representations of ageing in the media. V J. Twigg in W. Martin (ur.), *Routledge handbook of cultural gerontology* (str. 369–376). London: Routledge.

